

UNIVERZITA PALACKEHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKA FAKULTA

KATEDRA HISTORIE

MERIMA JAŠAREVIĆ

ČESI U BOSNI I HERCEGOVINI 1945-1992.

Izvorni naučno-istraživački magistarski rad

Mentor: prof. dr. Miloš Trapl

OLOMOUC, leden, 2012.

SADRŽAJ:

<i>Uvod.....</i>	<i>5</i>
<i>1.1. Česi u Bosni i Hercegovini od doseljavanja do 1945. Godine.....</i>	<i>12</i>
<i>2.1.Promjena političkih tokova u Bosni i Hercegovini.....</i>	<i>33</i>
<i>2.2 Problem reemigracije.....</i>	<i>39</i>
<i>2.3 Češko stanovništvo u Bosni i Hercegovini.....</i>	<i>46</i>
<i>2.4 Uslovi i preduslovi društvenog života.....</i>	<i>49</i>
<i>2.5 Čehoslovačka.Čehoslovačka i Česi u Jugoslaviji. Poseban osvrt na Bosnu.....</i>	<i>51</i>
<i>3.1.Generalni stav i novo doba u djelovanju nacionalnih manjina.....</i>	<i>57</i>
<i>3.2.Karakteristike aktivnosti zajedničkog društva. Biblioteke. Školstvo.....</i>	<i>72</i>
<i>3.3.Istaknute ličnosti političkog i javnog života.....</i>	<i>77</i>
<i>3.4.Komunikacija među Česima u Bosni i Hercegovini i ostalim dijelovima Jugoslavije.....</i>	<i>81</i>
<i>3.5.Odnosi i komunikacija sa Čehoslovačkom.....</i>	<i>83</i>
<i>Zaključak.....</i>	<i>93</i>
<i>Bibliografija</i>	

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne listopad 2011.

Abstrakt

Glavni cilj magistarskog rada pod nazivom *Česi u Bosni i Hercegovini 1945-1992. godine* je dati opću sliku stanja u bosanskohercegovačkom društvu u tom periodu i približiti život česke manjine u državi. Analizirana su glavna obilježja života Čeha i njihov kulturni angažman. Pri tome su korištni statistički pokazatelji i originalna arhivska građa.

Ključne riječi:

- Bosna i Hercegovina
- Čehoslovačka
- Nacionalna manjina
- Česi
- Nacionalna obilježja

Uvod

Tema ovog magistarskog rada je *Česi u Bosni i Hercegovini 1945-1992. godine*. Odluka za njen izbor u direktnoj je vezi sa dolaskom autorice na studij u Olomouc. Naime, prije studija u Českoj republici, autorica rada nije pokazivala veliki interes za proučavanje historije XX stoljeća, niti za proučavanje historije nacionalnih manjina. Međutim, razgovarajući sa kolegama mgr. Milanom Balabanom i mgr. Željkom Poloni, u to vrijeme studentima na Odsijeku za historiju Palackeho univerziteta, iz BiH, autorica je dobila želju za istraživanjem teme slične njihovim. Kolege su pisale o Česima u Bosni i Hercegovini, ali u ranijem periodu. Tema je bila predložena prof. dr. Arnoštu Skoupiju, koji ju je prihvatio vrlo brzo. Igram slučaja, mentor je morao biti promijenjen tako da je na mjesto prof. dr. Skoupija došao prof. dr. Miloš Trapl. Izradom ovog rada, historija češke manjine u našoj državi biti će zaokružena.

Prvi problem sa kojima se autorica ovog rada susrela bio je problem literature. Inače, u bosanskohercegovačkoj historiografiji nije posvećena velika pažnja historiji nacionalnih manjina u državi. Donekle je istražena historija Poljaka, za što je zaslužan prof. dr. Husnija Kamberović. Dosta bolje je istražena historija njemačke nacionalne manjina (Folksdojčeri) na teritoriji cijele SFR Jugoslavije. Tome je najviše pažnje posvećeno u hrvatskoh historiografiji. Historije ova dva naroda mogu se svesti i na zajednički

nazivnik, to jest njihovo iseljenje iz SFRJ, što se desilo u istom periodu, o čemu će biti govora u radu. Međutim, historijom Čeha na ovom području, osim spomenutih kolega niko se nije ozbiljnije bavio. Ne postoji nijedan objavljen opsežniji naučni rad na ovu temu. Kolega mgr. Balaban je pisao o *Česima u Bosni i Hercegovini 1878-1939. godine*, što je uvertira za ovaj rad, dok je kolegica mgr. Poloni pisala o *Česima u Sarajevu 1878-1918. godine*. Tokom izrade rada autorica je imala priliku da koristi njihove radove, koji su poslužili prilikom pisanja prvog poglavlja.

Što se tiče ostale literature korištene za izradu rada, to je u najvećem dijelu arhivska građa, skupljena u arhivima u Sarajevu i Daruvaru u republici Hrvatskoj. Arhivska građa u Državnom arhivu BiH za ovaj period je kud i kamo oskudnija nego građa za prethodni. Naime, komunistička vlast je radila na što većoj centralizaciji države, tako da su sve prepiske sa inostranstvom išle preko glavnog grada, Beograda. Autorica rada, u nedostatku materijalnih sredstava, nije bila u mogućnosti provesti istraživanje u ovom gradu. Državni arhiv Bosne i Hercegovine u Sarajevu raspolaže sa određenim brojem fondova, mada nedovoljnim za izradu rada ovog karaktera i obima. Građa iz ovog arhiva se uglavnom odnosi na kulturnu sferu života bosanskih Čeha i komunikaciju dvaju država. U potpunosti je sačuvana građa iz vremena osnivanja i otvaranja kulturnog društva Bosna i Hercegovina-Čehoslovačka, koje, nažalost, nije postiglo cilj koji je sebi postavilo. Takođe je korištena građa iz fonda Komisije za kulturnu saradnju sa inostarnstvom iz kraja sezdesetih godina.

Najveći dio rada napisan je na temelju građe iz zaostavštine profesora Josefa Matuška. Prof. Matušek je napisao i izdao knjigu Česi u Hrvatskoj, i imao je plan da uradi isto i za Čehe u Bosni i Hercegovini. Međutim, u svojoj nakani nije uspio, jer ga je spriječila smrt. Ipak, ovaj erudita uspio je da skupi neprocjenjivo arhivsko blago za istraživanje života Čeha u bivšoj Jugoslaviji i državama nastalim njenim raspadom. Objavio je članak Češi v Bosně i Hercegoviné u Pregledu kulturnih, literarnih i školskih pitanja 1996. godine.¹ Taj članak obrađuje historiju Čeha od dolaska u Bosnu i Hercegovinu do sredine pedesetih godina. O periodu koji je nastupio poslije toga, pisao je samo česki historičar Zdeněk Uherek, ali vrlo šturo.

Rad prof. Matuška danas vrlo uspješno nastavlja prof.dr. Vjenčeslav Herout, kojem se ovom prilikom upućuje duboka zahvalnost za pomoć pruženu prilikom rada u Arhivu Saveza Čeha u Daruvaru.

Za razliku od građe iz državnog arhiva BiH, građa iz Daruvarskog arhiva odnosi se na sve sfere života Čeha. Tu se nalaze podaci o obnovama čeških društava, obnavljanju škola, organizaciji kurseva češkog jezika, učešću češke omladine u radnim akcijama izgradnje saobraćajne infrastrukture u BiH, idr. Vrlo je značajno istaći da je skoro sva ta građa na českom jeziku i ono što postoji na bosanskom jeziku ni u kojem slučaju ne može biti dovoljno za izradu jednog ovakvog rada.

¹ Přehled kulturnih, literarnih a školnih otázek XVI, daruvar, 1996.

Sva građa skupljena u ova dva arhiva, spada u grupu neobjavljenih izvora. Od objavljenih izvora, korišteni su popisi stanovništva koje je država provodila od 1948. do 1991. godine i tekstovu dvaju ustava donijetih u ovom periodu (1946. i 1974.). Najpotpuniji popis stanovništva je onaj iz 1991. što je i razumljivo, jer se radi o popisu najskorijeg datuma, a ujedno je zadnjem popisu provedenom na teritoriji Bosne i Hercegovine.

Grupa historičara entuzijasta je izdala bibliografiju svih dijela i članaka objavljenih na temu Čeha u Bosni i Hercegovini. Upravo to djelo je poslužilo kao glavni vodič kroz literaturu i novinske članke prilikom pisanja rada.

Opća literatura vezana za historiju Bosne i Hercegovine i Čehoslovačke, najvećim dijelom pripada biblioteci Bošnjačkog instituta-Fondaciji Adila Zulfikarpašića u Sarajevu. Značajan pregled cijele historije države daje sada već klasično djelo Noela Malcolma *Bosnia, a short history*. Osim te, vrlo interesantna knjiga je i *The Balkans* Marka Mazowera, koja daje pregled cjelokupne historije komunističkog Balkana. To djelo savršeno nadopunjuje djelo Ivana Berenda *Centralna i Istočna Evropa 1944-1993. Iz periferije zaobilaznim putem nazad u periferiju*, koja daje cjelovit pregled historije zemalja Istočnog bloka, među kojima i Čehoslovačke. Dosta je korištena i monografija bosanskog historičara Mustafe Imamovića *Historije države i prava Bosne i Hercegovine*. Ovaj rad daje osnovne podatke o historijskim dešavanjima u BiH još od srednjeg vijeka.

Česki autori Zdeněk Uherek i Nečas Ctibor pokazivali su interes za historijom česke manjine u Bosni i Hercegovini. Njihova istraživanja vezana su za raniji period, vrijeme austro-ugarske vladavine i kraljevine Jugoslavije. Nečas Ctibor je pisao o privim českim ljekarima koji su se doselili u BiH. Zdeněk Uherek je u svojim istraživanjima došao do događaja novijih datuma, mada im nije posvetio veliku pažnju.

U daruvarskom Arhivu se nalaze i svi brojevi časopisa *Jednote*, službenog glasila Saveza Čeha u Daruvaru. Časopis izlazi svakih sedam dana, i donosi pregleda dešavanja svih čeških društava iz svih dijelova bivše Jugoslavije. U Jednoti se nalaze vrlo značajni podaci o svakodnevnom životu česke manjine, a najviše je pisano o Novoj Vesi i Mačinom Brdu, što je razumljivo ako se uzme u obzir da su besede u ovim mjestima postojale i onda kada su se ostale ugasile. Odmah iza tih slijede vijesti o Sarajevu, Banjoj Luci i Prijedoru. Takođe, značajno je istaći da je u Arhivu sačuvan veliki broj članaka u izvornom obliku, prije štampanja. U ovom radu data je prednost upravo tim člancima, ispred onih štampanih.

Ovaj rad govori o nekoliko vrlo bitnih poglavlja iz historije česke manjine u BiH. Jedno od najznačajnijih je, prema mišljenju autorice, problem reemigracije Čeha 1946-48. godine. Budući da nije došlo od organizovane akcije iseljena Čeha u matičnu državu između SFRJ i ČSR, kao što je to bio slučaj sa Poljskom manjinom, ne postoji veliki broj izvora vezan za ovu temu. Odluka o preseljenju je ostavljena na volju pojedincima, što je ukazalo na njihovo mišljenje o položaju u državi.

Još jedno vrlo bitno pitanje iz ovog perioda je pitanje raskola Jugoslavije sa Informbiroom. Za vrijeme ove krize položaj česke manjine u SFRJ je bio nezavidan. Prilikom pisanja dijela o raskolu unutra Istočnog bloka, autorica je u velikoj mjeri koristila djelo Ive Banca *Sa staljinom protiv tita*. Autorica smatra da u ovom radu nije posvećena dovoljna pažnja tom izuzetno značajnom problemu, iz prostog razloga nedostatka prostora. Postaviti problem odnosa manjine u jednoj državi u pravi položaj prema matičnoj državi, koja se nalazi na suprotnoj strani od države u kojoj oni trenutno žive, i pravilno ga riješiti, zahtjeva poseban naučno-istraživački rad. Za takvo nešto u ovom radu, jednostavno, nije bilo mjesta.

Još jedan vrlo bitan problem ovog perioda je proces asimilacije nacionalnih manjina i njihovo pretapanje u jedan od naroda Bosne i Hercegovine. Taj proces nije karakterističan samo za češku zajednicu, već i za većinu manjina (npr. Ruse, Mađare, Turke, itd).

Rad je podijeljen u 3 cjeline. Prva cjelina govori o dolasku Čeha u BiH i njihovom položaju i angažmanu u novoj državi. Spomenuta su i dešavanja za vrijeme Drugog svjetskog rata, koji je u velikoj mjeri odredio dalji život Čeha u na tom prostoru. Drugi dio rada posvećen je promjena u nastalim formiranjem nove vlasti, promjenom državnog uređenja i načina privređivanja. Budući da se ne može promatrati historija jednog naroda u nekoj državi a da se na da slika situacije u matičnoj državi tog naroda, u ovom

poglavljju postoji dio koji govori o političkim, privrednim i kulturnim dešavanjima u Čehoslovačkoj. Treći dio rada posvećen je prikazu djelovanja českih društava u Bosni i Hercegovini i njihovoj komunikaciji sa Čehoslovačkom. Detaljno je dat prikaz djelovanja svih českih društava u Bosni i Hercegovini i imena njihovih članova. Takođe je detaljno opisan proces osnivanja kulturnog društva BIH-ČSR. U državnom arhivu se nalazi kompletna prepiska vezana za njegovo osnivanje.

1.1 Česi u Bosni i Hercegovini od naseljavanja do 1945. godine

Na Berlinskom kongresu održanom 1878. godine, Bosna i Hercegovina je predata na upravu Austro-Ugarskoj, čime su završena stoljeća osmanske vladavine na njemom teritoriju (1463-1878). Doba vladavine Austro-Ugarske u Bosni i Hercegovini može se podijeliti u dva perioda:

1. 1878-1908. period okupacije;
2. 1908-1918. period aneksije.

Prvi period vladavine Austro-Ugarske u Bosni i Hercegovini je period u kojem je Bosna i Hercegovina dio Osmanskog carstva, ali vlast u njoj ima Monarhija.² To je period izgradnje gradova, gradske infrastrukture, željeznica i provođena politike integralnog bošnjaštva, koja je dostigla svoj vrhunac za vrijeme zajedničkog ministra finansija Monarhije i Bosne i Hercegovine, Benjamina Kalaja (Benjamin Kallay). Politika integralnog bošnjaštva se ogledala u tome da se svi stanovnici Bosne i Hercegovine izjašnjavaju kao Bošnjaci. Svi gradovi u državi, na prvom mjestu Sarajevo, su dobili veliki broje građevina. Takođe, u ovom periodu zabilježene su velike migracije stanovništva iz zemalja Monarhije.

² Mustafa Imamović, *Historije države i prava Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1997. godine, str. 90

Poslije aneksija, Bosna i Hercegovina je postala dio austro-ugarske, treća jedinica u sastavu dualističke Monarhije. Međutim, Bosna i Hercegovina nije bila ravnopravna, već zavisna od njih, jer se nalazila pod upravom njihovih vlada i kontrolom njihovih parlamenata.³ Za vrijeme ovog perioda novi val migracija iz Austro-Ugarskoj prema državama Balkana.

U nauci je ustaljeno mišljenje da je su migracije XIX i XX stoljeća, pokreti viška agrarnog stanovništva prema gradovima i industrijskim centrima, motivisanim koliko ekonomskim razlozima toliko i željom da se živi tamo gdje ima više slobode i gdje postoji širi raspon za ekonomski, društveni i lični prosperitet.⁴ Doseljavanje stanovništva iz svih dijelova Monarhije u Bosni i Hercegovinu, počelo je odmah po Berlinskom kongresu. Berlinski kongres otvorio je balkanska vrata Evropi. Veći priliv stanovništva iz Monarhije zabilježen je za vrijeme aneksije. Taj talas migracija je trajao do 1914. tj, početka Prvog svjetskog rata.

Prema popisu stanovništva iz 1910. u Bosni i Hercegovini je živjelo 7095 Čeha⁵, što ju je stavilo na drugo mjesto po broju Čeha u južnoslavenskim državama, poslije Hrvatske.

Doseljavanje Čeha u Bosnu i Hercegovinu se nastavilo i za vrijeme Prvog svjetskog rata,

³ Mustafa Imamović, *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1997. god, str. 113

⁴ Ilija Hadžibegović, *Migracije u Bosni i Hercegovini* (posebni otisak iz zbornika migracije u Bosni i Hercegovini), Sarajevo 1990. god, str. 3

⁵ Josef Matušek, *Češi u Bosni i Hercegovini*, *Přehled kulturních, literárních a školních otázek XVI*, Daruvar, 1996. god, str. 8

mada u manjem broju. Dosta doseljenika je zauzimalo istaknuta mjesta u javnom i kulturnom životu, kao i u vojsci.

Poslije sloma Monarhije 1918. godine situacija na Balkanu se drastično promijenila. Naime, Bosna i Hercegovina je, zajedno sa Slovenijom, Hrvatskom i Dalmacijom, proglasila nastajanje Države Slovenaca, Hrvata i Srba 29. oktobra 1918. godine.⁶ Ubrzo zatim, ta država se priključila državi koju su činile Srbija i Crna Gora. Tako je 1. decembra 1918. godine formirana Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, sa dinastijom Karađorđevića na čelu.⁷

Poslije formiranja nove države, na doseljenike se gledalo kao na narod koji u njoj ne živi, tako da se većina njih zaputila prema svojim matičnim državama. Dokument upućen Narodnoj vladi od strane Štaba II armije, 20. Decembra 1918. godine upozorava na pojavu želje kod Čeha za odlaskom, jer se oni u novonastaloj situaciji osjećaju zanemarenim i zapostavljenim.⁸ U ovom se dokumentu govori kako bi bilo bolje da se neki Česi isele iz države zbog svoje kompromitujuće prošlosti, dok se izražava i želja za ostankom onih koji bi mogli doprinijeti razvoju kulturnog života.

⁶ Imamović, *Historija...*, str. 120

⁷ Isto, str. 123

⁸ Milan Balaban, *Česi u Bosni i Hercegovini*, str. 60

Za odlazak iz zemlje su se uglavnom odlučili oni koji su imali istaknute pozicije u Monarhiji i koji su gajili izvjesno neraspoloženje prema domaćem stanovništvu. Dosta činovnika se odlučilo i za privremenu penziju, tako da su odlučili provesti pozne godine svojih života u matičnoj državi. Dosta je veći broj onih koji su se, ipak, odlučili za ostanak. Proces reemigracije vezao se samo za gradsko stanovništvo. Seosko stanovništvo, koje se uputilo u drugoj polovini XIX stoljeća uputilo u emigraciju, imalo je dosta slabije veze sa domovinom nego činovnici koji su se iselili mnogo poslije njih. Takođe, činovnici su u potrazi za poslom često mijenjali mjesto boravka, dok je seosko stanovništvo steklo određenu imovinu i materijalno sigurnost, tako da se slabije odlučivalo za pomjeranje.⁹

U početku procesa reemigracije i Čehoslovačka vlada je pomagala osobama koje su izražavale želju za povratak u domovinu. Onima koji su radili u državnoj službi, obezbjeđivala je radna mjesta na istim ili sličnim pozicijama.¹⁰

Reemigracija nije bila ravnomjerna iz svih dijelova Bosne i Hercegovine. Naime, ovaj proces zaobišao je Banjalučki okrug. Jedino se u samom gradu Banjoj Luci primijetio pad broje češkog stanovništva poslije Prvog svjetskog rata (popis iz 1921.) u odnosu na popis iz 1910. To su uglavnom bili činovnici, kompromitovani odanošću prijašnjoj državi.

⁹ Milan Balaban, *Česi...*, str. 62

¹⁰ Isto, str. 62

Opadanje broja češkog stanovništva naročito je zabilježeno u Travničkom i Bihaćkom okrugu, gdje se ovaj broj smanjio za gotovo 50%.¹¹

Dva su faktora uticala na ubrzanje reemigracije Čeha između dva svjetska rata: velika ekonomska kriza i zavođenje diktature 1929. godine.

Velika ekonomska kriza potresala je cijeli svijet od 1929. do 1933. godine. S obzirom na situaciju u svijetu, Čehoslovačka je bila prinuđena ukinuti pomoć koju je pružala svojim stanovnicima u drugim državama. Takođe, kriza je potresla Kraljevinu Jugoslaviju¹² tako da je došlo do ukidanja velikog broja radnih mjesta i povećavanja broja nezaposlenih.

Dvadesete godine dvadesetog stoljeća su bile obilježene poletom nacionalnih manjina i njihovog djelovanja na svim poljima. Međutim, uvođenjem kraljeve diktature i apsolutizma, rad društava nacionalnih manjina sveden je na minimum. Ta sudbina je zadesila i češka nacionalna društva. Takođe su ukinute i neke škole, zabranjeno je korištenje udžbenika koji nisu bili pisani srpsko-hrvatskim jezikom, i sl.¹³

¹¹Isto, str. 122 i 123

¹² Kraljevina SHS je promijenila ime u Kraljevina Jugoslavije

¹³ M. Balaban, Česi... str. 69

Česi su u glavnom živjeli u gradovima sa pripadnicima ostalih nacija i nacionalnosti, mada su osnovali i neka češka naselja u državi.¹⁴ U daljem tekstu slijedi kraći pregled naselja i gradova u kojim su živjeli Česi.

Među najzanimljivijim gradovima za doseljenike iz Austro-Ugarske je bila Banja Luka, kao jedan od najvećih gradova u državi. Prije Prvog svjetskog rata, Česi su u Banja Luci osnovali Češko društvo (Česky spolek)¹⁵, o kojem, nažalost, podaci nisu sačuvani. Poslije rata, u Banjalučkom okrugu živio je veliki broj Čeha, koji su 20. Decembra 1921. osnovali Čehoslovačku besedu (Československa beseda).¹⁶ Ovo društvo je, u početku, imalo jako veliki kulturni program, imali su aktivnu pozorišnu skupinu i orkestar. Takođe su imali biblioteku, mada nisu imali svoje prostorije.¹⁷ Aktivnosti društva su vremenom postajale sve slabije, dok konačno društvo nije ukinuto 1933. godina kao posljedica velike ekonomske krize. Njihova biblioteka je poslana Češkoj zajednici u Daruvaru, u Hrvatskoj, što svjedoči o dobrim odnosima između te dvije češke zajednice.

Bosanski brod je mjesto gdje je Češka manjina bila jako aktivna. Svoje društvo, Česku besedu (Česka beseda) su osnovali 24. avgusta 1924. a djelovala je sve do 31. avgusta

¹⁴ Zdeněk Uherek and Kateřina Plochová, CZECHS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AND THEIR SOCIAL ACTIVITIES, Praha, 2005. str. 3

¹⁵ Matušek, Češi..., str. 31

¹⁶ Matusek, Češi..., str. 31.

¹⁷ Isto, str. 31

1931. godine kada je spojena sa Češkom besedom iz Slavenskog broda.¹⁸ Aktivnost ovog društva se uglavnom ogledala u organizovanju raznih koncerata, posjetama susjednim češkim zajednicama, izvođenju pozorišnih predstava, i sl. Poslije gašenja Društva, njihova biblioteka je darovana Društvu u Derventi i Savezu Čeha u Beogradu.

Češka beseda u Derventi je osnovana 3. Oktobra 1920. godine.¹⁹ Imali su bogat kulturni program, uslijed čega se razvila dobra saradnja sa češkim društvima u Bosanskom i Slavenskom brodu. Takođe su imali bogatu biblioteku. Međutim, početnički polet uskoro je počeo gubiti intenzitet, a tome je doprinijela velika ekonomska kriza i proces reemigracije, kojim je Derventa izgubila veliki broj češkog stanovništva.²⁰ Mali polet u aktivnosti društva zabilježen je 1935. godine mada poslije 1936. godine nije zabilježena nijedna aktivnost ovog društva, zbog čega se pretpostavlja da je zamrlo i da nije dočekalo kraj Kraljevine Jugoslavije.²¹

Česi su se počeli doseljavati u Mostar odmah po okupaciji Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske, mada o njihovom društvenom životu nema puno podataka. Česi su i u ovom gradu imali svoje društvo, Čehoslovačku besedu (Československa beseda), koja je

¹⁸ Isto, str. 32

¹⁹ M. Balaban, Česi, str. 76

²⁰ 1931. godine u Derventi je živilo svega 70 Čeha u odnosu na 409 Čeha iz 1921. godine. Milan balaban, Česi..., str. 123.

²¹ M. Balaban, n.d, str. 77

osnovana 29. avgusta 1920. godine.²² Društvo je imalo vlastitu biblioteku, pozorišnu skupinu i orkestar. Kao što je bilo sa većinom društava, i mostarska Beseda je prestala sa radom 1931.²³ što je bila posljedica velike ekonomske krize.

Češka beseda (Česka beseda) u Prijedoru je osnovana 1919. godine, a društvo je preimenovano u Čehoslovačku besedu (Československa beseda).²⁴ Po osnivanju beseda je imala 80 članova, među kojima veliki broj žena, što nije bilo karakteristično za ostale besede.²⁵ Ovo društvo je imalo bogat program, pozorišni i muzički, u kojem su učestvovali ne samo Česi već i domaće stanovništvo. U Prijedoru je postojala i češka škola.²⁶ Čehoslovačka beseda u Prijedoru prestala je sa radom odmah po početku ratnih dejstava na teritoriji Bosne i Hercegovine 1941. godine.

Prirodno je da je glavni grad Bosne i Hercegovine, Sarajevo, bio najinteresantniji za češke doseljenike iz Monarhije. Odmah po okupaciji, počele su migracije Čeha u Sarajevo. Prvi doseljenici su uglavnom bili činovnici, koji su znali njemački jezik, što je bilo jako bitno za uspostavljenje nove vlasti. U Sarajevu je Češka beseda osnovana još

²² J. Matušek, str. 35

²³ Isto, str. 35

²⁴ M. Balaban, str. 79

²⁵ Isto, str. 79

²⁶ M. Balaban, Česi... str. 77

daleke 1905. godine, 5. novembra.²⁷ Veliki doprinos u radu češkog društva u Sarajevu, doprinijelo je uspostavljanje Konzulata Čehoslovačke 1919. godine.²⁸ Dvadesetih godina u Sarajevu su postojala dva češka društva: Češka beseda i Češko obrazovno društvo (Český vzdělávací spolek). Ta dva društva su se ujedinila 1928. godine čime je nastalo jedinstveno društvo, Čehoslovačka općina (Československu obec).²⁹

Česi u Sarajevu su imali jako raznovrstan kulturni program. Osnovani su lutkarsko pozorište, muzički orkestar, a 1924. godine osnovana je i češka škola.³⁰ Česi su imali jako veliki značaj u društvenom životu grada i države, tako da se jako veliki broj Čeha istakao u javnom životu, o čemu će biti riječi u nastavku teksta.

Djelovanje društva Čehoslovačke obci nastavilo se i u kriznim godinama. Organizovali su nove predstave, proslave, koncerti, dok je škola upisivala svake godine više đaka. Djelatnost je prekinuta tek po početku ratnih dejstava na teritoriji Bosne i Hercegovine i okupacijom Sarajeva.

Česi su počeli naseljavati Tuzlu vrlo brzo po okupaciji 1878. godine. Većina doseljenika je bila zaposlena u industriji ili rudarstvu. Česi u Tuzli su vrlo brzo, već 1892. godine,

²⁷ J. Matušek, str. 40

²⁸ M. Balaban, str. 84

²⁹ Isto, str. 84

³⁰ Isto, str. 86

osnovali svoje društvo Češki klub (Česky klub).³¹ Međutim, to društvo se nije odlikovalo velikom aktivnošću, tako da o njemu ne postoje skoro nikakvi podaci. Češki krug je i formalno prestao postojati za vrijeme Prvog svjetskog rata. Društvo je obnovljeno i preimenovano u Češku besedu početkom dvadesetih godina, međutim ni to društvo nije pokazivalo veliku aktivnost. Do prekretnice je došlo 1922-24. Dolaskom grupe mladih ljudi koji su imala nove ideje i željeli su preurediti društvo i dati mu dinamičnu ulogu u organizovanju kulturnog života češke manjine.³² Međutim, ta grupa je naišla na veliki otpor starijih članova društva, što se pretvorilo u pravu borbu koja je kulminirala 26. oktobra 1926. kada je osnovana Čehoslovačka beseda (Československa beseda).³³

Novoosnovano društvo je imalo jako raznovrstan programa. Pod njegovim okriljem funkcionisalo je pozorište, dva orkestra, vojni i džez (jazz), plesna skupina i pjevački hor. Takođe su imali i ženski ogranak društva, što se može smatrati izuzetkom u odnosu na ostala (osim sarajevskog). Djelovanje ovog društva se smanjilo sa početkom velike ekonomske krize, koja je dovela do njegovog ukidanja pred sami Drugi svjetski rat.

Usora kod Doboja je mjesto gdje su se Česi počeli naseljavati početkom XX stoljeća a njihov dolazak je bio usko vezan za izgradnju fabrike slatkiša u tom mjestu. Česi koji su dolazili, uglavnom su bili stručnjaci u toj oblasti. Oni su 11. jula 1920. osnovali Češku

³¹ Matušek, Češi..., str. 44

³² Balaban, Česi..., str. 89

³³ Isto, str. 89

besedu (Česka beseda).³⁴ Ovo društvo je bilo jedan od glavnih pokretača društvenog života u mjestu, tako da su njegovi članovi bili i nečesi. Društvo je imalo dosta bogat opus djelovanja. U njihovom sastavu je postojalo pozorište, hor, plesna skupina, imali su jako bogatu biblioteku, čak su pokrenuli i školu na češkom jeziku. Ovo društvo, kao i mnoga druga, je bilo pogođeno velikom ekonomskom krizom, tako da je 1936. godine, poslije godina slabe aktivnosti i zatvaranja fabrike slatkiša³⁵, i službeno prestalo da radi.³⁶

Budući da je Zenica još od davnina bila poznata kao bogato rudno nalazište, tako je i za Čehe upravo zbog toga bila interesantna. U Zenicu su se Česi počeli naseljavati odmah po okupaciji, a uglavnom su to bili stručnjaci iz oblasti metalurgije. Prvo češko društvo je osnovano 1910. godine, mada se o njegovom djelovanju ne zna mnogo. To društvo je prestalo sa radom za vrijeme Prvog svjetskog rata, a obnovljeno je 3. aprila 1921. godine.³⁷ U sklopu zeničke Češke besede su djelovala dva pozorišta, amatersko i lutkarsko, a takodje su posjedovali i vlastitu biblioteku. Rad ove besede je duboko potresen velikom ekonomskom krizom i kulminirao je prestankom njenog rada 1939. godine.³⁸

³⁴ Matušek, Češi..., str. 46

³⁵ Fabrika, koja je bila osnovni oslonac rad češke besede, je zatvorena 1931. Balaban, Česi..., str. 93.

³⁶ Balaban, Česi..., str. 92-93

³⁷ Matušek, Češi..., str. 47.

³⁸ Balaban, Česi..., str. 96

Osim gradskih zajednica, Česi su imali i svoje seoske zajednice. To su bile: Mačino brdo, Nova Ves, Malice, Nova Topola i Vranduk.

O češkim zajednicama, Mačinom brdu i Malicama, ne postoji veliki broj podataka iz period prije Drugog svjetskog rata. Budući da su se ova naselja nalazila u relativnoj blizini Daruvara, odnosno Dervente, Česi su bili orjentisani prema radu društava ovih gradova. Takođe, ne postoji puno podataka o češkoj zajednici u Vranduku. Otežavajuća aktivnost za Čehe u ovom naselju je i činjenica da je dosta udaljeno od ostalih čeških naselja u Bosni. Najbliža mu je bila Usora kod Doboja, koja je Česima u Vranduku pružala podršku u njihovim željama za izgradnjom crkve i škole za češku djecu. Sve to je prekinuto početkom rata na teritoriji Bosne i Hercegovine 1941. godine.

Seoska zajednica u Novoj Topoli je osnovala svoju Česku besedu 1935. godine. Njeni članovi su se okupljali uglavnom u privatnim kućama ili gostionicama.³⁹ Interesantno je istaći da je u ovom selu bila organizovana češka dopunska škola koja je pokrenuta 1939. godine.⁴⁰ Ovo društvo je prestalo sa radom prije izbijanja Drugog svjetskog rata.

Najbolje organizovana češka seoska zajednica je bila ona u Novoj Vesi. Češka zajednica iz Daruvara je pružala veliku pomoć Česima u ovom mjestu, tako da je Češka beseda

³⁹ Isto, str. 101.

⁴⁰ Balaban, Česi..., str. 102

osnovana još 1921. godine⁴¹ mada podaci o njenoj aktivnosti potiču tek iz sredine tridesetih godina dvadesetog stoljeća. Ovo društvo bilo je oslonac ostalim českim seoskim zajednicama. Čak je imalo i svoj dom, izgrađen 1937-39.⁴² U okviru ove zajednice djelovalo je dosta aktivno pozorište. Djelovanje i ove zajednice je prekinuto početkom Drugog svjetskog rata.

Sve češke zajednice u Bosni i Hercegovini imale u sličan program i sličnu organizaciju. Na njihovom čelu su se uvijek nalazili Česi, mada je u njihovom sastavu bilo i dosta domaćeg stanovništva. Budući da su doseljenici iz Austro-Ugarske dolazili u zemlju posve drugačije kulture, oni su bili nosioci europeizacije i urbanizacije.⁴³ Najbolje su bila organizovana društva u većim gradovima, na primjer u Sarajevu i Tuzli. Ta društva su imala i najbolju materijalnu pozadinu. Društva su se uglavnom finansirala od članarina, mada su neka imala i podršku velikih industrijskih postrojenja, npr. Zenička željezara ili Fabrika slatkiša u Usori.

Što se tiče njihovih aktivnosti, uvijek su u sastavu svog društva imali pozorišnu skupinu, muzički orkestar i biblioteku. Sva društva su imala određene praznike koje su obilježavala. Proslavljala su rođendan Tomaša G. Masaryka, prvog predsjednika Čehoslovačke republike, slavili su dane Jana Husa, državne praznike matične države, kao

⁴¹ Isto, str. 102

⁴² Isto, str. 103.

⁴³ Unerek, *Czechs in Bosnia...*, str. 4

i neke jugoslovenske praznike. Još su obilježavani vjerski praznici, Božić i Uskrs. Najveći zadatak ovih društava je bio održati češki jezik u upotrebi među češkim stanoštvom. Međutim, to nije bio nimalo lak zadatak, jer dosta čeških doseljenika je živjelo u brakovima sa domaćim stanovništvom, nije u svim gradovima bilo moguće organizovati školu na češkom jeziku, tako da su djeca išla u redovne škole gdje je nastava bila na srpsko-hrvatskom jeziku. Takođe, Česi su radili u preduzećima gdje je srpsko-hrvatski bio obavezan, tako da je vremenom došlo do miješanja jezika. Otežavajuća okolnost za održanje češkog jezika bila je još i činjenica da su u međuratnom period balkanske države imale pravo da tretiraju svoje manjine po vlastitom nahođenju. Svi stanovnici su morali da govore jezikom države u kojoj su živjeli.⁴⁴

Bosna i Hercegovina je kao jedna od najinteresantnijih zemalja Balkana (terra nova), po okupaciji postala interesnom sferom mnogih naučnika iz Evrope, a naročito iz Austro-Ugarske. Tako se u Bosnu i Hercegovinu naselio veliki broj čeških arhitekata, naučnih radnika, ljekara, inženjera i sl, pogotovo iz onih zemalja koje su imale višak kadra i bile bliske po jeziku⁴⁵. Za mnoge doseljenike Bosna i Hercegovina je bila šansa za napredovanje. Vlada Austro-Ugarske je davala više plate za službu u novoj pokrajini, nego za službu u ostalim dijelovima Monarhije.⁴⁶

⁴⁴ Mark Mazower, *The Balkans: A short history*, New York, 2000. str. 120.

⁴⁵ Jiří Kudela, *Arhitekt Karel Peřik: Čeh koji je gradio evropsko Sarajevo*, Sarajevo, 2007. str. 16

⁴⁶ Kudela, *Arhitekt...*, str. 17.

Migracije iz Austro-Ugarske u bivšu provinciju Osmanskog carstva, uticali su i na promjenu religijske strukture stanovništva. Između 1878. do 1914. u Bosnu i Hercegovinu je doseljeno između 180.000 i 200.000 stanovnika iz monarhije, naspram 150.000 domaćeg muslimanskog stanovništva koje je emigriralo u Osmansko carstvo.⁴⁷

Među prvim češkim doseljenicima iz Monarhije su bila i dva izuzetno značajna radnika Zemaljskog muzeja u Sarajevu: Vaclav Radimsky (1832-1895.) i Frantisek Fiala (1861-1898.).

Radimsky, praški student politehnike (mineralogija, geologija i mašinstvo), u Sarajevo je došao 1885.⁴⁸ Vrlo rano je došao u dodir sa arheologijom, što ga je činilo idealnom osobom za projekat koji je upravo preduzela grupa intelektualaca, osnivanje Zemaljskog muzeja. On je postao jedan od najistaknutijih muzejskih radnika, istraživača i jedan od najplodnijih autora u Glasniku zemaljskog muzeja, sve do svoje smrti. Radimsky je istraživao antičko naselje u Domaviji kod Srebrenice, neolitsko naselje Butmir kod Sarajeva, japodske Jezerine i Ripač kod Bihaća.⁴⁹

⁴⁷ Uherek, Czechs..., str. 3

⁴⁸ Spomenica stogodišnjice rada Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1988., str. 45

⁴⁹ Isto, str. 46

František (Franjo) Fiala je došao u Sarajevo 1886. godine sa diplomom hemičara, ali i sa dvije druge ljubavi u nauci: botanikom i prahistorijskom arheologijom.⁵⁰ Već u prvim izdanjima Glasnika zemaljskog muzeja javlja se sa arheološkom i florističkim priložima, a od 1896. prelazi na mjesto kustosa Zemaljskog muzeja.⁵¹ Dao je vrlo značajan doprinos istraživanju poznatih ilirskih lokaliteta u Bosni i Hercegovini, kao što su Debelo brdo, Glasinac, Janjine, a takođe je nastavio rad Radimskog u neolitskom lokalitetu Butmir kod Sarajeva. U njegovom radu prekinula ga je prerana smrt 1898.

Karlo Paržik (Karel Parik) je rođen 4. jula 1857.⁵² u selu Veleš kod Jičina, Češka. Studije arhitekture završio je u Beču, a u Sarajevo je došao 1884. godine, vjerovatno na poziv Josipa Vancaša, kolege sa studija u Beču koji je dobio zadatak izgradnje glavne katedrale u Sarajevu u čemu mu je asistirao Paržik. Karl Paržik je, pored Vancaša, najplodniji arhitekt koji je gradio Sarajevo. Od odlaska u Sarajevo radio je za Vladu što je kulminirao njegovim izborom za šefa Odjeljenja za visokogradnju 1912. godine⁵³. Godine 1915. mu je oduzeta dozvola za rad zbog sukoba sa pretpostavljenim, a nedugo zatim je penzionisan. Međutim, nastavio je da radi kao arhitekt uglavnom za potrebe katoličke crkve. Ubrzo je afirmisan kao njen službeni arhitekt. Neka od njegovih najznačajnijih dijela su zgrada Prve gimnazije, Pravosudna palat (zgrada pravnog

⁵⁰ Spomenica, str. 48

⁵¹ Isto, str. 48-49.

⁵² Kudela, Arhitekt..., str. 59

⁵³ Isto, str. 69

fakulteta), Muzej grada Sarajeva (Fakultet islamskih nauka), Evangelistička crkva (Likovna akademija), Narodno pozorište, dijelovi bolničkog kompleksa Koševo, crkva svetog Josipa, itd. Karl Paržik je izradio i prvi nacrt za sarajevsku Vijecnicu, jednu od najljepših građevina na Balkanu, ali taj se projekat navodno nije svidio Benjaminu Kalaju (Kallay).⁵⁴ Na rješenju tog projekta radio je još jedan češki arhitekt, Alexander Wittek. Kapitalno djelo Karla Paržika je zgrada Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Ta građevina je bila desetina godina jednino namjenski izgrađeno muzejsko zdanje na balkanu.⁵⁵ Umro je u Sarajevu 16. Juna 1942.⁵⁶ godine, gdje je i sahranjen.

Karel Panek (1860-) je još jedan češki arhitekt koji je djelovao u Bosni i Hercegovini. Autor je mnogih projekata u banji Ilidži i oko Vrela Bosne (izvor rijeke Bosne). Njegovo najveće djelo je Bosanski paviljon na svjetskoj izložbi u Parizu 1900. godine.⁵⁷ To je bila predstava svih arhitektonskih oblika koji su se pojavili u Bosni i Hercegovini, što je približilo tu zemlju Evropi još više. Interesantno je istaći da je enterijer Paviljona uredio Alphons Mucha, poznati češki i svjetski slikar dvadesetog stoljeća. Za to djelo nagrađen je srebrenom medaljom cara Franje Josipa.⁵⁸

⁵⁴ Kudela, Arhitekt... str 118

⁵⁵ Isto, str. 122

⁵⁶ Isto, str. 145

⁵⁷ Isto, str. 157.

⁵⁸ Balaban, Česi..., str. 128

Ludvik Kuba (1863-1956.) je poznati češki etnograf, muzičar i slikar. Skupljao je pjesme i narodne melodije svih Slavena, pa je u s tim ciljem došao i u Bosnu i Hercegovinu. Njegovo djelo je Slavenstvo kroz muziku (slovenstvo ve svych zpevech). Interesantno je reci da ta zbirka ima 2673 pjesme, od kojih je 1113 sakupio u BiH.⁵⁹ Slikarstvo je studirao u Pragu, Parizu, Minhenu i Beču. Iza njega je ostao bogat slikarski opus sa tema iz svakodnevnog života stanovništva iz Bosne i Hercegovine.

Drugi svjetski rat na teritoriji kraljevine Jugoslavije, a tim i Bosne i Hercegovine počeo je 6. aprila 1941. godine kada su Njemačka i Italija, sa svojim saveznicima, Mađarskom i Bugarskom, napale Jugoslaviju bez prethodne najave.⁶⁰ Kralj, Vlada i Vrhovna komanda su napustili državu pod zaštitom Engleza, a u zemlji je ostao general Danilo Kalafatović koji je imao instrukcije da potpiše bilo primirje, bilo kapitulaciju jugoslovenske vojske.⁶¹ Kapitulacija je potpisana 17. aprila 1941. godine, čime je i službeno prestala postojati kraljevina Jugoslavija.⁶² Prije nego što je Italija imala vremena da odluči o uređenju Bosne i Hercegovine, vođa ustaške grupe u Zagrebu pukovnik Slavko Kvaternik, pod njemačkom zaštitom proglasio je 10. aprila 1941. Nezavisnu Državu Hrvatsku (NDH) u koju je uključio i Bosnu i Hercegovinu.⁶³ Odmah po početku rata, na scenu stupa

⁵⁹ Ludvik Kuba a Jugoslavija, Jednota, boj 39, 8.10.1983., str. 15

⁶⁰M. Imamović str. 165

⁶¹ Isto, Str. 165

⁶², ⁶² isto, str. 165

⁶³ Isto, str. 166

Komunistička partija Jugoslavije (KPJ), na čelu sa Josipom Brozom Titom. KPJ je odlučili da povedu oružani ustanak protiv fašističkih sila koje su slomile kraljevinu Jugoslaviju.

Na drugom zasjedanju AVNOJ-a⁶⁴ donesena je odluka da se obnovi Jugoslavija na federalnom principu. Federaciju bi činile Srbija, Hrvatska, Slovenija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Makedonija. Bosna i Hercegovina je zbog svog geopolitičkog položaja bila najznačajnija jugoslovenska država tako da se i najviše bitaka u Narodnooslobodilačkom ratu odigralo na njenom teritoriju.

Zadnji oslobođeni dio Bosne i Hercegovine je bilo Sarajevo. Oslobodilačke trupe su ušle u grad 6. april 1945. godine.⁶⁵ U Sarajevu je održano Treće zasjedanje ZAVNOBIH-a⁶⁶ od 26. do 28. aprila 1945. godine na kojem je Bosna i Hercegovina prvi put poslije 1918. dobila svoji Narodnu vladu.⁶⁷

⁶⁴ Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) se konstituisalo kao općenacionalno i općepolitičko predstavništvo narodnooslobodilačkog pokreta. Prvo zasjedanje je održano u Bihaću, 26-27. novembra 1942. godine, a drugo u 29-30. novembra 1943. M. Imamović, Historija... str. 172-173

⁶⁵M. Imamović, str. 177

⁶⁶ Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBIH) je formiran 25-26. Novembra 1943. godine i konstituisalo se kao općepolitičko predstavništvo Narodnooslobodilačkog pokreta (NOP) za Bosni i Hercegovinu, a u praksi je djelovalo i kao njen najviši organ vlasti. M. Imamović, . Hist str. 173

⁶⁷ Imamović, Historija..., str. 177-178.

I Česi su uzeli učešće u borbi protiv fašizma kao i ostatak Evrope. Najaktivniji u toj borbi bili su Česi u emigraciji. Na uspostavljanje fašističke NDH u Bosni i Hercegovini češka i slovačka manjina je reagovala negativno. U Jugoslaviji je osnovan veliki broj partizanskih gerilskih odreda, kojim se priključio i veliki broj Čeha i Slovaka. Kako su se partizanski odredi množili iz dana u dan, tako je osnovan i češki antifašistički odred, ogranak kasnije Prve čehoslovačke brigade Jana Žižke iz Trocneva (Prapor I československa brigada Jana Žižky z Trocneva) 3. maja 1943. godine,⁶⁸ koja je ušla u sastav Slavonske divizije. Odmah po osnivanju ova jedinica je bila podijeljena na dva dijela: Narodna oslobodilačka vojska Jugoslavije (NOVJ) i Partizanski odred Jugoslavije (POJ).⁶⁹ U trenutku kada je osnovana, Prva čehoslovačka jedinica je imala 150 vojnika.⁷⁰

Prva čehoslovačka brigada Jana Žižke iz Trocneva je osnovana 26. oktobra 1943. godine u okolini Buče.⁷¹ Po osnivanju brigade je imala 588 vojnika, 298 Čeha i Slovaka, 201 Srba, 69 Hrvata i 20 vojnika drugih narodnosti.⁷² Ova brigada je bila dio 12. divizije VI slavonskog korpusa i održala se do kraja rata. Kao dio 12. divizije, učestvovala je u mnogim bitkama u slavonskoj i sjevernoj Bosni, a od samostalnih akcija se mogu izdvojiti bitka kod Peričanca 29. novembra 1943. i napad na Sibir od 22. do 25. decembra 1943.

⁶⁸ Slavna cesta čechu v Jugoslavii, str. 1

⁶⁹ Slavna cesta čechu v jugoslavii, str. 2

⁷⁰ Isto, str. 2

⁷¹ Isto, str 2

⁷² Isto, str. 2

godine.⁷³ Brigade Jana Žižke je ratovala i u narednim godinama. Konačno, 16. Aprila 1945. godine ova brigade je kao dio 12. Divizije VI slavonskog korpusa, ušla u sastav III jugoslovenske armije.⁷⁴

Redovima Prve čehoslovačke brigade je prošlo oko 3.500 Čeha i Slovaka, oko 700 ih je poginulo dok, je oko 800 bilo ranjeno.⁷⁵ Dio ove brigade se 12. septembra 1945. godine sastao sa tadašnjim ministrom odbrane Čehoslovačke na Starom gradskom trgu u Pagu, kako bi primili najviše vojno odlikovanje za učešće u antifašističkom ratu.⁷⁶

⁷³ Isto, str 2

⁷⁴ Isto, str 2

⁷⁵ Isto, str. 2

⁷⁶ Isto. Str. 3

2.1. Promjena političkih tokova u Bosni i Hercegovini

Kao što smo već spomenuli, na drugom zasijedanju AVNOJ-a, obnovljena je Jugoslavija, ali sa novim državnim uređenjem. Ustavotvorna skupština se sastala 29. novembra 1945. godine i proglasila Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju (FNRJ)⁷⁷, umjesto dotadašnje Kraljevine. Bosna i Hercegovina je ušla u sastav nove države kao Narodna Republika Bosna i Hercegovina (NRBIH). Prvi Ustav NRBIH proglašen je 31. decembra 1946. godine i u njemu stoji da su u Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini njene narodnosti u svemu ravnopravne i da nacionalne manjine uživaju pravo i zaštitu svog kulturnog razvitka i slobodne upotrebe jezika.⁷⁸

U godinama poslije Drugog svjetskog rata donesen je niza zakona o agrarnoj reformi, nacionalizaciji i eksproporciji. Cilj agrarne reforme bio je da se ograniči i postepeno ukloni eksploatacija tuđeg rada na privatnoj zemlji.⁷⁹ Tako je oduzimana zemlja i imovina bez ikakve naknade onima koji je nisu obrađivali svojim radom (npr. bankama, veleposjednicima, akcionarskim društvima, itd). Zakonom o eksproporciji oduzeta su sva prava i imovina onima za koje se sudskom presudom proglašeni saradnicima okupatora.⁸⁰

Nacionalizacija je smatrana vidom podržavnja nove vlasti, tako da se privatna svojina

⁷⁷ Imamović, Historija..., str. 190

⁷⁸ Tekst ustava 1946.

⁷⁹ Imamović, Historija..., str. 191

⁸⁰ Isto, str. 192

oduzimala od vlasnika u korist države. Od bivših vlasnika su oduzeta sva veća preduzeća, industrijska i poljoprivredna, kao i višak stambenog fonda. Sva tako oduzeta imovina ušla je u zemljišni fond općenarodne imovine. U ovom period su bile popularne i radne akcije u kojima je učestvovala omladina svojim dobrovoljnim radom. Godine 1947. donesen je prvi petogodišnji plan sa ciljem što brže industrijalizacije i elektrifikacije zemlje. Ostvarivanje ovog plana je prekinuto 1948. godine povlačenjem kredita i isporučivanjem opreme iz SSSR i ostatka komunističkog svijeta (Čehoslovačka, Mađarska, Rumunija, Bugarska itd) zbog sukoba Staljin-Tito.⁸¹

Informacioni biro komunističkih i raničkih partija (informbiro) osnovan je u Varšavi septembra 1947. godine uz učešće predstavnika komunističkih partija Bugarske, Italije, Jugoslavije, Mađarske, Poljske, SSSR, Francuske, Čehoslovačke i Rumunije, a kasnije im se priključila Albanija.⁸² Stvarni cilj osnivanja ove organizacije bio je dati Staljinu kontrolu nad komunističkim svijetom, što Tito nije mogao prihvatiti. Rezolucija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije (KPJ) je prihvaćena na zasjedanju Informbiroa u Bukureštu 28. juna 1948. godine, na kojem Jugoslavija nije prisustvovala.⁸³ Tim činom bila je započeta javna faza sukoba između KPJ i ostatka komunističkog svijeta na čelu sa Staljinom. Ovaj sukob imao je dugoročne posljedice na stanje, prilike i odnose u

⁸¹ Imamović, Historije..., str. 193

⁸² Isto, str. 193

⁸³ Banac, Sa Staljinom protiv Tita, Zagreb, 1990. god, str. 126

Jugoslaviji. Došlo je i do rascjepa unutra KPJ, dio je ostao uz Tita a dio je podržao Staljina. Uslijedile su godine progona svih protivnika Tita i KPJ.⁸⁴

Upočetku, broj kominformovaca nije bio veliki, ali kako je vrijeme prolazilo on je postajao sve veći. Vrlo je bitno to da su oko 40% kominformovaca bili veteran partizanskog rata, što upućuje na to da je ovo ipak bio problem elite a ne narodnih masa.⁸⁵ Zatvaranje kominformovaca bila je idealna prilika da vodstvo Jugoslavije očisti državu od potencijalnih protivnika.

Ovaj sukob nanio je Jugoslavije i velike ekonomeske gubitke. Petogodišnji plan je ovisio o sovjetskim zajmovima koji su se penjali i na 400 miliona USD i o neometanoj trgovini sa SSSR i ostalim zemljama istočnog bloka.⁸⁶ Sve to je rezultiralo okretanjem Jugoslavije Sjedinjenim Američkim Državama i povećanjem poreza u državi, što je neposredno dovelo do ustanka u bosanskoj Krajini i Slavoniji.

Sukob je prekinut Staljinovom smrću 1953. godine.⁸⁷

⁸⁴ Rusija je upozorila Beograd da neće trpiti hapšenje pripadnika ruske manjine. Banac, Sa Staljinom..., str. 130

⁸⁵ Banac, Sa Staljinom..., str. 150

⁸⁶ Isto, str. 131

⁸⁷ Isto, str. 140

Do otvorene pobune izazvane nezadovoljstvom seljaka zbog povećanja nameta, došlo je 6. maja 1950. godine, u Cazinskom kraju u sjevernoj Bosni i susjednom kotaru Kordun u Hrvatskoj.⁸⁸ Pobunjeci su većinom bili učesnici NOR-a, a neki od njih i nosioci *Partizanske spomenice 1941*. Pobuna je ugušena vrlo brzo, od 19. maja do 6. juna intervencijom Jugoslovenske Narodne Armije (JNA) a većina ustanika je osuđena na smrt.⁸⁹

Budući da se Tito nije želio prikloniti ni zapadnom ni istočnom bloku, on je pedesith godina inicirao stvaranje trećeg bloka pod nazivom Nesvrstani. Osnivači ovog pokreta bili su Josip Broz Tito, Naser i Nehru. Prva konferencija nesvrstanih zemalja odžala se u Beogradu 1961. godine.⁹⁰ Ovim činom Josip Broz Tito se afirmisao kao jedna od najjačih političkih ličnosti dvadesetog stoljeća.

Šezdesete godine su bile obilježene brzim ekonomskim razvojem zemlje. Došlo je do razvoja školstva, zdravstva, industrije, izgrađena je i nova saobraćajna infrastruktura, isl. Osnovani su novi univerziteti u Mostaru, Tuzli i Banjaluci, pored već postijećeg u Sarajevu. Sve to je uticalo na afirmaciju Bosna i Hercegovana kad ravnopravne članica Federacije, zajedno sa Srbijom, Hrvatskom i Slovenijom, sedamdesetih i osamdesetih

⁸⁸ Imamović, *Historije...*, str. 195

⁸⁹ Isto, str. 195

⁹⁰ Berend, *Centralna i Istočna Evropa 1944-1993, iz periferije zaobilaznim putem nazad u periferiju*, Podgorica, 2001. god, str. 125

godina. Djelovanjem velikog broja političara Bosna i Hercegovina je izbila i u sam politički vrh Jugoslavije. Među tim političarima naročito treba izdvojiti Džemala Bijedića, vrlo bliskog Titovog saradnika, a poslije njegove smrti 1977. godine, Hamdiju Pozderca i Branka Mikulića. Kulturno-ekonomski prosperitet Bosne i Hercegovine kulminirao je 1984. godine, kada je Sarajevo bilo organizator XIV Zimskih olimpijskih igara, čime su grad i država postali poznati cijelom svijetu.

Pored ekonomske i političke emancipacije BIH, pokrenut je i proces priznavanja Bošnjačke nacije. Naime, decenijama je bio problem nacionalnog izjašnjavanja muslimanskog dijela stanovništva Bosne i Hercegovine. Sva ta borba za priznavanje nacionalnog identiteta muslimanima, imala je odjek i na Ustav. Nacrtom ustava iz 1963. ovom dijelu stanovništva je dozvoljeno da se izjašnjavaju kao Muslimani⁹¹ u nacionalnom smislu, što je potvrđeno Ustavom iz 1974. godine.

Ustav iz 1974. godine je garantovao nacionalnu ravnopravnost svim građanima SFRJ. Član 244. kaže da u SFRJ narodi i narodnosti i radni ljudi i građani ostvaruju i osiguravaju suverenost, ravnopravnost, nacionalnu slobodu, nezavisnost (...). Član 245. kaže da su narodi i narodnosti ravnopravni, dok član 246. dozvoljava upotrebu jezika

⁹¹ Muslimani (veliko početno slovo) su nacionalna odrednica, za razliku od muslimana (malo početno slovo) što označava religijsku skupinu

naroda i narodnosti na teritoriji SFRJ.⁹² Ovim su samo potvrđena osnovna prava koja je ustav iz 1946. godine dao nacionalnim manjinama.

Josip Broz Tito je umro 1980. godine, a nedugo za njim umrla je i SFR Jugoslavija.

Kraj osamdesetih godina u Jugoslaviji je obilježen nacionalnim previranjima i težnjom Slobodana Miloševića za uspostavljanjem Velike Srbije na teritoriji Jugoslavije. Ta stremljena su i dovela do raspada države početkom devedesetih. Građani Bosne i Hercegovine su se, na referendumu održanom 29. februara 1992. godine, izjasnili za samostalnost.⁹³

U ovakvoj situaciji u Bosni i Hercegovini, našla je svoje mjesto i češka manjina.

⁹² Tekst ustava iz 1974.

⁹³ Imamović, Historija..., str. 197

2.2. Problem reemigracije

Veliki broj Čeha je živio van granica Čehoslovačke republike u XX stoljeću. Osim u evropskim državama, Česi su živjeli i u Aziji, Australiji i Americi.⁹⁴ Dosta njih, iz svih dijelova svijeta, vratilo se u matičnu zemlju poslije 1945. godine. Oko 25.000 Čeha se vratilo u Čehoslovačku iz Austrije, Francuske, Argentinje, Poljske, Jugoslavije, Mađarske, itd. Val reemigracije je zahvatio i BIH a najveći se desio između 1946. i 1948. godine.⁹⁵

Poslije završetka Drugog svjetskog rata, došlo je do podjele svijeta na dva bloka, istočni pod vodstvom SSSR-a i zapadni pod vodstvom SAD-a. Čehoslovačka i Jugoslavija su se prikonile Varšavskom paktu koji je predvodio SSSR. Jugoslavija je bila jedna od zemlja koja je pretrpjela najviše štete u tek završnom ratu. Ratom opustošena zemlja je patila od nestašice hrane, energije, sirovina, transportnih kapaciteta, itd. Na sve to se moraju dodati i ratne reparacije i hiperinflacija. Veliki broj Čeha je uzeo učešće u NOR-u i dosta ih je u istom izgubilo živote. Rat je zemlju ostavio opustošenu, što je predstavljalo dodatni problem za egzistenciju. Činjenica da je Čehoslovačka bila manje pogođena ratnim razaranjima od Jugoslavije, bila je razlog više za reemigraciju.

⁹⁴ Česi su živjeli u Austriji, Njemackoj, Francuskoj, Ukrajini, Jugoslaviji, SSSR, Argentini, Panami, Brazilu, Indiji, Kini, Turskoj, Australiji, Sjedinjenim Američkim Državama, Kanadi itd, ASČ v RCH, Fond Československych Besed v Bosne, Česka zahraničí dnes

⁹⁵ Matušek, Češi..., str. 15

Poslije Drugog svjetskog rata, FNR Jugoslavija je dobila i novi Ustav 1946. godine, kojim je određen položaj nacionalnih manjiha u državi. Član 13. kaže da nacionalne manjine FNRJ uživaju pravo i zaštitu svog kulturnog razvitka i slobodu upotrebe svog jezika.⁹⁶ Član 23. istog Ustava kaže da svi građani, bez razlike pola, narodnosti, rase, stupnja obrazovanosti i mjesta stanovanja, koji su navršili 18 godina starosti, imaju pravo da biraju i da budu birani u sve organe državne vlasti.⁹⁷

Ustav je nacionalnim manjinama dao sva prava koja su imali i svi državljani JFRJ.⁹⁸ Međutim, neke akcije koje su provođene u godina poslije donošenja Ustava su u direktnom sukobu sa njim. U najgorem položaju bila je njemačka nacionalna manjina (Folksdojčeri) sto je postal očito još i prije završetka rata.

Njemci (Folksdojčeri) su odmah poslije rata proglašeni su državnim neprijateljima i prema njima je postojala isti negativni stav u cijeloj SFRJ. Taj stav o Folksdojčerima donio je AVNOJ a opravdan je kolektivnom krivnjom Njemačke. Na temelju odluke AVNOJ-a od 21. studenog 1944. godine donesen je niz odluka, uredbi, tumačenja i zakona na kojim

⁹⁶ Tekst ustava iz 1946.

⁹⁷ Isto

⁹⁸ Član 21. Ustava: svi građani FNRJ jednaki su pred zakonom i ravnopravni su bez obzira na narodnost, rasu i veroispovest.

je ostvaren zakonit progon Folksdojčera.⁹⁹ Vlada je željela da iseli sve Njemce iz države i uputi ih u Njemačku, čim se za to stvore tehnički uvjeti.¹⁰⁰ S tim ciljem, Njemci su protjerivani iz zemlje a oni koji su ostali u svojim domovima, zatvoreni su u koncentracijske logore. Neposredno poslije rata stradalo je 8.000 Nijemaca, 1.000 Njemica i 100 njemačke djece.¹⁰¹ Dva najveća logora su bila u Novoj Topoli i Bosanskom Aleksandrovcu.¹⁰² Pustanje Njemaca iz logora je nije teklo ni brzo ni lako, počelo je tek sa početkom informbiro krize, kada je trebalo naći mjesta u zatvorima za kažnjavanje političkih protivnika.

Iz SFRJ su bili iseljeni i Poljaci koji su se naselili u BiH u istom periodu kada i Česi. Poljaci, koji su na teritoriji BIH živjeli više od pola stoljeća, učestvovali u NOB-u i bili građani prijateljske komunističke zemlje, odmah po završetku rata izrazili su želju za vraćanjem u domovinu. Na realizaciji tog projekta aktivno je radio o državni vrh, predvođen Titom i Rodoljubom Čolakovićem, predsjednikom vlade BIH. Proces reemigracije Poljaka je podržavala i Poljska. Međutim, problem je nastao kada vlada SFRJ nije htjela priznati naknadu za stečenu imovinu. Tada su se Poljaci pobunili i pisali

⁹⁹ Vladimir Geiger, Ivan Jurković, Što se dogodilo s Folksdojčerima? Sudbina Nijemaca u bivšoj Jugoslaviji, Zagreb 1993, str. 86; citirano prema: Vladimir Geiger, Josip Broz Titi i sudbina jugoslavenskih Njemaca, Časopis za suvremenu povijest, 2008. god, broj 3, str. 803

¹⁰⁰ Husnija Kamberović, Prema modernom društvu, Bosna i Hercegovina od 1945. do 1953. godine, Tešanj, 2000. god, str. 57

¹⁰¹ Vladimir Geiger, Josip Broz Titi i sudbina jugoslavenskih njemaca, Časopis za suvremenu povijest, 2008. God, broj 3, str. 802

¹⁰² Kamberović, Prema modernom društvu, str. 59

kako su bili nezadovoljni njihovim položajem. Pismo, koje je Ministarstvu unutrašnjih poslova BIH uputio njihov poslanik iz Prijedora Vasilj Semak u avgustu 1945. godine, kaže da *seljaci Srbi pale kuće Poljaka, Ukrajinaca i Čeha pod firmom četnika*.¹⁰³ Iz ovoga pisma se vidi da nacionalne strasti nisu bile smirene i je položaj spomenutih manjina bio nezadovoljavajući u nekim dijelovima države. Iz ovog podatka doznajemo da domaće stanovništvo nije prihvatilo *strance*, ma koliko dugo oni tu živjeli. Još se mora uzeti u obzir da je ovaj podatak vezan za Prijedor, koji je malo mjesto u odnosu na Sarajevo ili Banju Luku, gdje je situacija morala biti drugačija. I pored toga, nije došlo do organizovane akcije Čehoslovačke i Jugoslavije sa ciljem vraćanja Čeha u matičnu državu.

Razlog za nepostojanje zajedničke akcije Čehoslovačke i Jugoslavije s ciljem vraćanja Čeha u domovinu, može se tražiti u relativno malom broju českih stanovnika u BIH u odnosu na ove dvije skupine.¹⁰⁴ Ipak, Čehoslovačka republika je pružala materijalnu pomoć onima koji su se željeli vratiti u matičnu državu.

Razlozi za zadnji val reemigracije mogu se tražiti i u sukobu Staljin-Tito. Budući da se Titi otvoreno suprotstavio Staljinu, a Čehoslovačka je ostala uz SSSR, češka manjina nije

¹⁰³ Arhiv bosanske krajine u Banjoj Luci, Fond okružnog narodnog odbora Banje Luke, k. 125, br. 199/45, Vasilj Semak, ministru unutrašnjih poslova BIH, 22. 8. 1945; citirano prema Husnija Kamberović, Prema modernom društvu, Bosna i Hercegovina od 1945. do 1953. godine, Tešanj, 2000. godine, str. 49

¹⁰⁴ Poljaka je u BIH poslije rata živjelo oko 15.000, dok je Folksdojčera bilo prema popisu iz 1921. godine 16. 471

htjela da dođe u položaj u kojima su se našli Folksdojčeri poslije završetka rata. Zbog toga su se pojedinci odlučili na vraćanje u Čehoslovačku.

Ovaj proces nije bio karakterističan samo za Čehe iz BiH, već za Čehe koji su živjeli na teritoriji cijele SFRJ. Njima još treba priključiti i Slovake iz Vojvodine. Proces je organizovao Odbor za reemigraciju koji je osnovan unutra Saveza Čeha u Daruvaru 1946. godine. Odbor je uputio molbu vladi Čehoslovačke da potpomogne reemigraciju. Glavni cilj im je bio da se brzo provede preseljavanje onih koji za to imaju uslove i koji to žele. Dalje su tražili da se reemigrantima obezbijede uslovi egzistenciju u ČSR onakvi kakve su imali u SFRJ prije početka Drugog svjetskog rata. Na memorandum koji je donijet u julu iste godine, Česi iz Jugoslavije su se izjasnili da žele da se nastane u kraju koji najbolje klimatski i privredno odgovara krajevima u kojima su živjeli u Jugoslaviji.¹⁰⁵ Dio koji je ispunjavao te uslove Znojemsky kraj i južni dio Brnjanskog kraja sa okružima Znojmo, Mikulov, Breclav i Moravsky Krumlov.¹⁰⁶ Za centar bi bio organizovan u Znojmu.

Najveći problem reemigranata predstavljala je njihova nepokretna imovina. To pitanje je trebalo biti riješeno međudržavnim sporazumom između SFRJ i ČSR, tako što bi Česima bila isplaćena naknada za nepokretnu imovinu. Takođe su reemigranti tražili od ČSR da

¹⁰⁵ Resoluce, Jednota 1, broj 26, 7. septembar 1946, god, str. 3

¹⁰⁶ Isto,

im priznaju školske diploma koje su dobila u SFRJ i slične kvalifikacije, godine radnog staža koje su ostvarili u toku života, zdravstveno osiguranje, itd.

Na kraju, odor za reemigraciju navodi da u jugoslaviji uživaju sva prava, i da je u prvom redu reemigracija njihova volja.¹⁰⁷

U beogradu, 13. novembra 1947. godine zamjenik češkog ambasadora Tanfer i zastupnik ministra vanjskih poslova potpisali su *protokol o reemigraciji*.¹⁰⁸ Time se navodi da su reemigranti podijeljeni u dvije grupe:

1. Građani koji su predali molbu za preseljene do 6. maja 1947. godine i koji imaju riješena pitanja imovine;
2. Građani koji još uvijek nisu bili predali molbu za preseljenje.

U Jednoty, službenom glasilu saveza Čeha u Hrvatskoj, iz 1947. godine se apeluje na Čeha, koji bi željeli da napuste državu idućim vozom, da dobro razmisle prije nego se prijave, jer onaj koji se prijavi je obavezan otići. Dalje se kaže da organizatori prijevoza iz iskustva zanju da se veliki broj prijavljenih za vraćanje nije odvažio i da učini taj korak, zbog čega je dosta onih koji su to stvarno željeli nije mogao napustiti državi i vratiti se u matičnu zemlju.

¹⁰⁷ Resoluce, Jednota , broj 26, 7.9.1946. god, str. 4

¹⁰⁸ Protokol o reemigraci, Jednota 3, broj 139, str. 3

Iz ovog može se zaključiti da je vraćanje Čeha u Čehoslovačku nije bio organizovan proces, već vrlo individualan, kao što je bio slučaj sa procesom reemigracije iz ranijeg perioda.¹⁰⁹ Budući da je bilo dosta onih koji se prijave za vraćanje, a poslije odustanu, znači da je njihov položaj bio zadovoljavajući.

Iz podataka kojim raspolažemo, vidimo da je broj Čeha iz 1948. godine manji za 3. 908 u odnosu na popis iz 1921. godine. Naravno, ovaj broj nije tačan broj reemigranata. Budući da se manjine tokom godina sve više odaljavaju od svoje matične države, mora se prihvatiti činjenica da je dio stanovništva asimiliran sa domaćim. Tačan broj reemigranata nije poznat, mada se zna da je bio velik. Zna se da je u pred Drugi svjetski rat u Sarajevu, kao najvećem republičkom centru, je živjelo oko 2000 Čeha, dok je poslije rata bilo oko 500.¹¹⁰ Češka zajednica u Novoj Topoli je skroz prestala da postoji, dok je ona u Vranduku ostala vrlo mala (ostalo je 15 porodica). Takođe se ugasila i češka zajednica u Malicam. Dio stanovništva se vratio u ČSR a dio se preselio u druga gradove u BiH gdje je živjelo Češko stanovništvo.¹¹¹ Ukratko, češka zajednica je smanjena za više od pola, što je uveliko uticalo na život onih koji su ostali.

¹⁰⁹ Za više detalja vidjeti: Milan Balaban, *Česi u Bosni...*, str. 60

¹¹⁰ Sarajevo, *Kalendar 1955*, str. 37

¹¹¹ *Mezý krajany v Bosně*, Jednota VI, br. 41, 9. septembar 1951. godine, str. 3

2.3. Češko stanovništvo u Bosni i Hercegovini

Za vrijeme svog postojanja, SFRJ je provela šest popisa stanovništva. prema podacima kojima raspolažemo iz vremena Kraljevine, u BiH je živjelo 2.3 stanovnika 1931. godine. Broj Čeha nije naveden na popisu, mada se zna da je deset godina ranije u BiH od 1.8 mil. stanovnika bilo 5.886 Čeha.

Tabela koja slijedi, daje statističke podatke o broju stanovništva na teritoriji BiH i češki udio u njemu:

Popis stanovništva	Broj stanovnika u BiH	Broj Čeha u BiH
1921.	1.890.440	5886
1931.	2.323.559	
1948.	2.564.308	1.978
1953.	2.847.459	1.636
1961.	3.277.948	1.083
1971.	3.746.111	871
1981.	4.124.256	690
1991.	4.377.033	590

Iz tabele možemo vidjeti da se broj češkog stanovništva smanjivao od popisa do popisa. Tome je najveći razlog asimilacija. Starije stanovništvo polako umire, dok mlađe generacije nemaju razvijen osjećaj pripadnosti nekoj kulturi ili državi u kojoj nisu nikada živjeli. Dosta Čeha živjelo je u brčnim zajednicama sa nečesima, tako da su se djeca rođena u tim brakovima najčešće izjašnjavala kao Jugosloveni.

Popis stanovništva iz 1991. godine obavljao se po više osnova: po nacionalnoj pripadnosti, po maternjem jeziku i po religijskom opredjeljenju. Kao što vidimo iz tabele, po nacionalnoj pripadnosti se Čeha izjasnilo 590. Po češkom, kao maternjem jeziku se izjasnilo 449.¹¹² Iz istog popisa raspoložemo sa podacima broja Čeha po gradovima:

Grad	Broj stanovnika	Česi po nacionalnosti	Češki kao maternji jezik
Sarajevo	527.049	106	71
Banja Luka	195.692	45	32
Bosanska Gradiška	59.974	14	8
Derventa	56.489	19	17
Doboj	102.549	10	12
Modriča	35.613	16	1
Mostar	126.628	16	14

¹¹² Popis stanovništva iz 1991.

Prijedor	112.543	30	13
Prnjavor	47.055	167	128
Srbac	21.840	35	34
Tuzla	131.618	16	11
Zenica	145.517	29	19 ¹¹³

Iz ovih podataka vidimo da je 141 osoba manje navela češki jezik kao maternji, u odnosu na Čehe po nacionalnom opredjeljenju, što je jako velik razlika. Ako pogledamo tabelu, vidjet ćemo da je jedino u Srpcu približno isti broj Čeha izjašnjen po nacionalnom opredjeljenju i maternjem jeziku, dok je u Sarajevu ili Modriči ta razlika najveća. Znači da oko 25% ljudi koje se izjašnjavaju kao Česi uopće ne govori češki jezik!

Iz ovoga se može vidjeti da je u manjim, seoskim zajednicama, stanovništvo zadržalo više svojih nacionalnih obilježja nego u gradskim zajednicama. Seosko stanovništvo koje je ostalo u BiH, je živjelo na tom prostoru dugi niz godine i imalo je svoje najbliže susjede Čehe sa kojima je govorilo češki jezik i njegovalo kulturu koju su donijeli sa sobom. Drugačija je situacija bila u gradovima gdje se uslijed miješanja naroda i narodnosti broj pripadnika nacionalnih manjina sve više smanjivao.

¹¹³ Podaci iz ove tabele su uzeti iz popisa stanovništva 1991; etnička obilježja stanovništva rezultati za republiku i po opštinama 1991, sarajevo, 1993.

2.4. Uslovi i preduslovi društvenog života

Sa novom Jugoslavijom, došlo je i do novog oblika privređivanja. Bosna i Hercegovina je pred Drugi svjetski rat bila agrarna zemlja, sa oko 83% stanovništva koje je živjelo na selu i 17% u gradu. Industrija je upošljavala samo 2%.¹¹⁴ Komunistička vlast je nastojala provesti industrijalizaciju zemlje, pa je s tim ciljem provela i agrarnu reformu. Bosanskohercegovačku poljoprivredu karakterisala je agrarna prenaseljenost. Posljedica tog problema je odlazak agrarnog stanovništva u neagrarne djelatnosti. Takođe, u BiH su preladavali mali zemljišni posjedi koje je vlasnik sam obrađivao.

Osnova industrijalizacije države sve do drugog svjetskog rata činila je eksploatacija ruda i prerada drveta. Poslije rata u funkciji je bilo samo 45% kapaciteta.¹¹⁵ Industrijalizacija BIH se može podijeliti u dvije faze: do 1948. godine kada se obnavljaju prijeratna preuzeća, i poslije 1948. kada je BiH postala centra vojne industrije i kad su se razvijale i druge grane koje su otvorile radna mjesta uposliti i seosko stanovništvo.¹¹⁶

Veliki problem je predstavljala saobraćajna nepovezanost zemlje. Saobraćajni putevi su bili na vrlo niskom nivou, što je bilo očigledno na prvi pogled. U godinama poslije rata, u prvom petogodišnjem planu izgradnja saobraćajnih puteva je bila prioritet. Izgrađene su

¹¹⁴ Husnija Kamberović, *Prema modernom društvu*, str. 17.

¹¹⁵ Isto, str. 97

¹¹⁶ Isto, str. 97

dvije pruge, Šamac-Sarajevo i Banja Luka-Doboj, a u njihovoj izgradnji uzela je aktivno učešće i češka omladina.¹¹⁷

U NRBIH živjeli su pripadnici tri naroda, Srbi, Hrvati i Bošnjaci koji su imali svoja kulturno-prosvjetna društva u prijeratnom periodu, željeli su da se to nastavi i u poslijeratnom dobu. S tim ciljem su obnovljeni Preporod, Napredak i Prosveta. Inicijativni odbor saveza kulturno-prosvjetnih društava je uputio dopis kulturnom društvu Bosna i Hercegovina-Čehoslovačka u kojem se kaže da je na sjednici održanoj 15. marta 1948.¹¹⁸ donijeta odluka da se osnuje savez kulturno prosvjetnih društava u NRBIH kojem bi pristupilo i njihovo društvo. Glavni cilj osnivanja takvog saveza bio je da se udruži djelovanje svih kulturno-prosvjetnih i kulturno-umjetničkih društava, kako bi se unaprijedila i razvijala sva kulturno-prosvjetna djelatnost u NRBIH. Međutim, do toga nije došlo, jer kulturno društvo Bosna i Hercegovina-Čehoslovačka nikada nije počelo sa ozbiljnijim radom.

Gotovo je apsurdno da su se, u jednom takvom periodu, kada se sve više ljudi seli iz sela u gradove i kada dolazi do indurstijalizacije zemlje, češke zajednice održale baš u selima. One u većim gradovima su se jednostavno ugasile, o čemu će biti riječi u idućem poglavlju.

¹¹⁷ Mládež buduje, Jednota, god. 6, br. 8, 23. februar 1951, str. 1

¹¹⁸ ABH, Sarajevo, Kulturno društvo Bosna i hercegovina-Čehoslovačka, 9/48

2.5. Čehoslovačka. Čehoslovačka i Česi u Jugoslaviji. Poseban osvrt na Bosnu i Hercegovinu

Poslije završetka Drugog svjetskog rata, došlo je do podjele svijeta na dva bloka, Istočni pod vodstvom SSSR-a i Zapadni pod vodstvom SAD-a. Čehoslovačka i Jugoslavija su se našle na istoj strani, uz SSSR, zajedno sa Mađarskom, Poljskom, Bugarskom i Rumunijom. Poljska, Mađarska i Jugoslavija su spadale među najrazorenije zemlje poslije rata, dok su Čehoslovačka, Bugarska i Rumunija mnogo manje stradale.

Čehoslovačka vlada u izgnanstvu i predsjednik Edvard Beneš, koji su se nalazili u Londonu, dobila je od Staljina priznanje i dogovorili formiranje čehoslovačke jedinice pod komandom Crvene armije. Predsjednik Beneš je potpisao sporazim sa Staljinom o uzajamnoj pomoći 1943. i 1944. čime je emigranjskoj vladi obezbjeđena uprava nad oslobođenim teritorijama Čehoslovačke.¹¹⁹ Najveći dio države oslobodila je Crvena armija, dok je njen zapadni dio do Plzenja oslobodila armija SAD-a, ali obje armije su bile povučene iz zemlje do 1945. godine. U državi je obnovljen predratni režim. Za predsjednika je 1946. godine izabran Edvard Beneš, za premijera Klement Gotvald a ministar vanjskih poslova je postao Jan Masarik, sin T.G. Masarika.¹²⁰

¹¹⁹ Ivan Berend, *Centralna i Istočna Evropa*, str. 41

¹²⁰ Isto, str. 41

U Centralnoj i Istočnoj Evropi nestale su sve partije koje nisu bile komunističke 1947-1948. godine.¹²¹ Taj proces nije zaobisao ni Čehoslovačku. Februara 1948. domaće komunističke snage su izvršile neku vrstu puča i preuzele policiju. Kao odgovor na to, članovi vlade koji nisu bili komunisti su podnijeli ostavke na svoja mjesta. Predsjednik Beneš nije moga ništa drugo, nego da imenuje vladu Narodnog fronta predvođenu komunistima. Jan Masarik je bio odlučio ostati na svojoj poziciji. Međutim, ubrzo je nađen mrtav u dvorištu svog ministarstva.¹²² Predsjednik Beneš je napustio funkciju i ubrzo zatim umro, a sa njim je umrla i čehoslovačka demokratija. Novi predsjednik je postao Klement Gotvald i njegovom inauguracijom je počela diktatura državnog socijalizma.

Za vrijeme informbiro krize Čehoslovačka i Jugoslavija su se našle na različitim stranama. Naime, ČSR je ostala uz SSSR, dok je SFRJ našla svoj samostalni put kao nesvrstana zemlja.

Ubrzo poslije Staljinove smrti, umro je K. Gotvald a na njegovo mjesto došao je Antonin Novotny, koji je Čehoslovačku prviredu doveo na vrlo niske grane. Godina 1968. je izuzetno značajna za Čehoslovaku. Te godine na pozornicu stupa Aleksandar Dubček, demokrata, koji je uklonio Novotnija i cijeli njegov tim na prvi dan proljeća, 21. marta.¹²³

¹²¹ Isto, str. 61

¹²² Isto, str. 62

¹²³ Isto, str. 174

Na istaknuta mjesta doveo progresivne ljude koji su željeli izvršiti reorganizaciju i demokratizaciju zemlje. Taj pokret postao je poznat pod imenom *Praško proljeće*.

Praško proljeće je ubrzo uzelo maha, tako da je Brežnjev pozvao vođe zemalja Varšavskog pakta u Moskvu kako bi preduzeli akcije za suzbijanje pokreta. Praško proljeće je završeno 20. avgusta 1968.¹²⁴ kada su vojske pet zemalja prešle granicu Čehoslovačke i započele vojnu invaziju. U Prag su stigle dva dana poslije, okupilali grad a vođe Praškog proljeća uhapsili i odveli u Moskvu. Poslije kratkog boravka u glavnom gradu SSSR-a, Dubček i njegovi saradnici, potpisavši sporazum sa SSSR-om, su se vratili u Prag. Odmah po dolasku, uputili su prklamaciju svim građanima u kojoj su rekli da će nastaviti putem kojim su krenuli.¹²⁵ Međutim, u svojoj nakani nisu uspjeli jer su vrlo brzo uklonjeni, a Čehoslovačka je poslata jedna od najzatvorenijih zemalja Istočnog bloka.

U narednih dvadeset godina čehoslovački narod je ja skroz okrenuo leđa politici i gledao samo u svoje dvorište. Gustav Husak, čovjek koji je vodio zemlju u mračnom period, odbacio je ideje Praškog proljeća i radio na obnovi kapitalizma. Prvi pokušaj da se nešto promijeni došao je u vidu *Povelje 77*, koju je donijela grupa mladih rok muzičara 1. januara 1977. godine.¹²⁶ Ta grupa, koja se počela i nazivati *Povelja 77*, postal je centar opozicionog pokreta Istočne i Centralne Evrope. Međutim, taj pokret nije stigao da se

¹²⁴ Isto, str. 176

¹²⁵ Isto, str. 176

¹²⁶ Isto, str. 288

raširi i uzme polet, jer su njegovi članovi uhapšeni i poslije provedenog suđenja, zatvoreni.

Ključni moment desio se 1989. godine u svim zemljama Istočnog bloka, sa padom Berlinskog zida 9. novembra. Taj historijski čin mobilisao je apatične česke mase koje su pokrenule demonstracije u Pragu 17. novembra. Policija je pokušala batinama spriječiti demonstracije, što je dodatno motiviralo mase. Vaclav Havel, jedan od ideologa Povelje 77, govorio je u Pragu 21. novembra, pred demonstrantima o slobodi i demokratiji.¹²⁷ Dan kasnije, demonstracije su zahvatile i Bratislavu, gdje se narodu obratio Aleksandar Dubček, vođa Praškog proljeća. Sedam dana poslije, obratio se i demonstrantima u Pragu...

Generalni štrajk je sazvan 27. novembra 1989. godine kada je 4/5 populacije dalo podršku opozicionoj partiji Građanskom frontu, koji je formiran nekoliko dana ranije, i suprotstavili se vladi. Početkom decembra, Gustav Husak je dao ostavku, i formirana je nova progresivna vlada u koju je ušao i Vaclav Havel, koje je ubrzo postao novi predsjednik Čehoslovačke. Starom sistemu došao je kraj.

Godine 1990, u Bratislavi su počele masovne demonstracije za nezavisnost slovačke.

¹²⁷ Berend, str. 330

Budući da je su u godinama poslije drugog svjetskog rata Čehoslovačka i SFRJ pripadale istom bloku, njihovi odnosi su bili jako dobro a veze čvrste. Čehoslovački predsjednik E. Beneš je predvodio *Slavenski pokret* u kojem su Tito i Jugoslavija imali značajnu ulogu. Međutim, problem je nastao vrlo brzo, za vrijeme sukoba Staljina sa Titom. Jugoslavija je imala problem kada su studenti, poslani na studij u inostranstvo, uglavnom u SSSR i ČSR, odbili da se vrate u domovinu. Upravo ti ljudi su postali vođe kominformovaca u emigraciji. Njihovo glavno uporište je bio i Pragu, gdje su pokrenuli i svoje glasilo, list *Novu borbu*, što je dovelo i do zahlađenja njihovih odnosa.

Čehoslovačka vlada je pomagala i proces reemigracije. Oni su organizovali i plaćali prijevoz građanima zainteresovanim za napuštanje BiH i cijele SFRJ.

Početkom pedesetih godina Čehoslovačka je željela obnoviti dobre odnose sa SFRJ. Tako je 5-8. septembra 1952. godine Jugoslaviju posjetio bivši potpredsjednik vlade Bohumil Laušman.¹²⁸ Glavni cilj posjete bio je učvrstiti prijateljstvo između dvije države. Na svom putovanju, posjetio je Vojvodinu, Bosni i Hercegovinu i na kraju Hrvatsku. U BiH je posjetio česke zajednice u Sarajevu, Prijedoru, Banjoj Luci i Novoj Vesi. U sarajevu se sastao sa predsjednicom Saveza Čeha i Slovaka u BiH, dr. Smiljanom Kršićovom, i sekretarom, A. Pomeznijem s kojim je razgovarao o daljem razvoju kulture u životu Čeha i Slovaka u BiH.

¹²⁸ Bohumil Laušman navštívil krajanské osady v Bosně, Jednota VII, br. 37, 12. 9. 1952. god, str. 1

Tokom događaja iz 1968. godine, A. Dubček je održava bliske veze sa Titom i Jugoslavijom, najviše zbog straha od odgovora iz Moskve. Insistrali su na tome da je Jugoslavija saveznik Čehoslovačke kao i svaka druga država Istočnog bloka. Iz tog razloga su pozvali jugoslovenski politički vrh, predvođen J.B. Titom u posjetu. Tito je posjetio Prag 31. jula 1968. godine, mada su pregovori između dvije države počeli 9. avgusta.¹²⁹ Tito je iznio mišljene Jugoslavije o Praškom proljeću i iskazao podršku pokreretu. Delegacije su došle do zaključka da socializam u Čehoslovačkoj nije pod prijetnjom SSSR-a. Međutim, nisu bili upravu.

¹²⁹ Jan Pelikan, *Návštěva Josipa Broze Tita v Praze v Srpnu 1968*, Slovenske Historické studié 32, historický ústav AV ČR, V.V.I., Praha, Brno 2007, str. 147.

3.1. Novo doba u djelovanju nacionalnih manjina

U periodu između dva svjetska rata u Bosni i Hercegovini je postojalo dvanaest českih gradskih društava i dva seoska. Djelatnost svih tih društava bila je prekinuta početkom Drugog svjetskog rata ili još ranije, kao posljedica velike ekonomske krize. Nastojanja da se obnovi rad društava nacionalnih manjina su poprimila ozbiljniji karakter poslije donošenja Ustava 1946. godine koji im je dao nacionalna prava. I pored toga, nije vladalo veliko interesovanje omladine za obnovu takvih društava, tako da su društveni život uglavnom nosili stariji građani.¹³⁰ Međutim, neka društva su uspjela ugledati svjetlo dana u poslijeratnim godinama.

Česka kolonija u *Banjoj Luci* bila je jako oslabljena poslije Drugog svjetskog rata. Česi, koji su ostali u gradu i preživjeli rat, obnovili su Čehoslovački narodni odbor (Čehoslovenský národní výbor) 7. decembra 1945. godine.¹³¹ Sekretar društva je bio Ladislav Blaha, koji je bio i jedan od najaktivnijih njegovih članova. Za svoja okupljanja, ovo društvo je koristilo prostorije restorana Vase Popovića.¹³² Njegova djelatnost se ogledala u druženju i zabavi uz muziku. Imali su dobre odnose sa ukrajinski društvom iz

¹³⁰ S. Kršićova, O životě a práci Čehu a Slovaku v Bosne a Hercegovine, Kalendar... str. 53

¹³¹ Matušek, Češi..., str. 32

¹³² Z krajinského života, Banja Luka, Jednota 1, br. 15, 22. juni 1946, str. 3

Banjaluke.¹³³ Poslije reemigracije i krize izazvane raskolom sa informbiroom, društvo je polako zamrlo.

Društvo je ponovo obnovio Jan Kubelka, uz pomoć A. Pomaznog iz Sarajeva, 5. februara 1950. godine pod starim imenom Čehoslovačka beseda.¹³⁴ Za predsjednika je izabran Pavel Šinka a za generalnog direktora Jaroslav Kolečka. Godine 1951. godine, došlo je do promjena u upravnom odboru Čehoslovačke besede u Banjoj Luci. Za predsjednika je izabrana Anna Markovićova-Volakova.¹³⁵ Društvo još uvijek nije imalo svoje prostorije, što je predstavljalo problem, tako da se njegova djelatnost ogledala uglavnom u organizaciji predavanja i nekih muzičkih priredbi za manju publiku.

Gradski savez kulturnih društava Banje Luke je dodijelio prostorije Čehoslovačkoj besedi, koje je društvo preuredilo za svoje potrebe 1952. godine. Tada je došlo do izbora novog upravnog odbora. Na mjesto predsjednika je došao Ivan Skrašek, podpredsjednik je bio Vlado Toman, nadzornik Jaroslav Kolečka, blagajnik M. Mečirkova.¹³⁶ Tada je društvo pokrenulo i krus češkog jezika za djecu, koje je učila Jaroslava Diviškova.¹³⁷ Po

¹³³ Archiv svazu Čehu, Daruvar, Matušкова arhiva, VI746, Bosna, str. 1

¹³⁴ ASČ, Daruvar, Matušкова arhiva, VI/46, Bosna, str. 3

¹³⁵ ASČ, Daruvar, Matušкова arhiva, VI/46, Bosna, str. 4

¹³⁶ ASČ, Daruvar, Matušкова arhiva, VI/46, Bosna, str. 5

¹³⁷ Isto

osnivanju Saveza Čeha i Slovaka za BiH, ovo društvo mu se priključilo. Iste godine ova beseda je dobila 30.000 dinara pomoći od Saveza.

Najplodniji period u radu Čehoslovačke besede iz Banje Luke je bio 1952-1953. godine. Osnovano je češko pozorište, organizovane su bile plesna grupa i pjevački hor. Ipak, najveći uspjeh društva je bio povećanje broja članova na 300.¹³⁸ U toku iduće godine, društvo nije bilo toliko aktivno, zašto je postojao objektivni razlog. Naime, društvo je izgubilo svoje prostorije i bila je potrebna cijela godina da se taj spor riješi. Gorine 1954. društvo je dobilo prostorije u Domu kulture, koje su bile dovoljno prostrane za sastanke članova društva, predavanja, biblioteku i čitaonicu i za jezički kurs.¹³⁹ Najaktivniji dio društva je bio dječiji krug koji je činilo 19 pionira.¹⁴⁰ Učili su češki narodni ples i pjesme, a za njih je bio organizovan kurs češkog jezika, zajedno sa geografijom i historijom. Djeca koja su pohađala kurs, bila su podijeljena u dvije grupe: početnike i napredne. Novi upravni odbor je izabran 1956. godine a činili su ga: predsjednik Andrija Kohout, podpredsjednik Pavel Šinka, bibliotekar Slava Terzičova, blagajnik Karel Novy, itd.¹⁴¹

¹³⁸ Banja Luka, Kalendar, 1954. god, str. 42

¹³⁹ Banja Luka, Kalendar, 1956. god, str. 37

¹⁴⁰ Banja Luka, Kalendar, 1956., god, str. 38

¹⁴¹ Banja Luka, Kalendar, 1957. god, str. 133

Djelatnost *Češke besede iz Zenice* bila je prekinuta 1941. godine a Češka zajednica jako oslabljena. Dosta aktivnih članovi iz prijeratnog perioda je bilo zarobljeno ili ubijeno. Društvo je, ipak, obnovljeno 12. novembra 1945. godine pod nazivom Čehoslovačka općina (Československi obec).¹⁴² Društvo je imalo vlastiti biblioteku, što je bila njegova jednina aktivnost. Zbog malog boja Čeha koji su ostali u gradu poslije reemigracije, društvo se ugasilo. Obnovljeno je izborom novog upravnog odbora 15. januara 1950. uz pomoć Adolfa Pomaznog iz Sarajeva. Za predsjednika je izabran Martin Hnat, dok su ostle članove odbora činili Jan Havel, Hela Berankova, Arnošt Borova, itd.¹⁴³ Društvo je pristupilo Savezu Čeha i Slovaka odmah poslije njegovog osnivanja.

Banjalučani Ladislav Blaha i Vaclav Bučeh posjetili su češku zajednicu u Novoj Topoli 18. jula 1946. godine¹⁴⁴ s ciljem obnavljala prijeratnog društva, u čemu su i uspjeli. Ovo društvo je pružilo otvorenu podršku procesu reemigracije. U doba kada je osnovan Savez Čeha i Slovaka 1951. Češka beseda u Novoj Topoli nije postojala. Takođe je i češka kolonije bila ugašena.¹⁴⁵

¹⁴² ASČ, Daruvar, Matušškova arhiva, VI/46, Bosna, str. 1

¹⁴³ASČ, Daruvar, Matušškova arhiva, VI/46, Bosna, str. 2

¹⁴⁴ ASČ, Daruvar, Matušškova arhiva, VI/46 Bosna, str. 1

¹⁴⁵ Matuššek, Češi..., str. 36

U *Prijedoru* je poslije rata (1946.) živjelo 80 čeških porodica i nekoliko samaca.¹⁴⁶ Obnova društva je počela odmah poslije rata, ali prices reemigracije je oslabio češku zajednicu tako da je svaka aktivnost društva bila završena 1947.¹⁴⁷ Do konačne obnove došlo je tek 4. februara 1950.¹⁴⁸ Upravni odbor društva su František Gottwald (predsjednik), Jqn. Krejči (potpredsjednik), Jarmila Šimetićova i Mirko Hrnaček (generalni direktori), itd. Ovaj odbor, odmah po izboru, odbacio je rezoluciju o informbirou. Oni su radili na poboljšanju kulturnog programa društva i glavni zadatak im je bio osnovati muzički ansambl. U tome su im pomogle donacije koje su dobili od Saveza Čeha i Slovaka u BiH, kojem se društvo priključilo odmah po osnivanju, okružnog i općinskog odbora i dobrovoljni prilozi članova. Za taj novac kupuli su 15 muzičkih instrumenata. Muzička skola počela je sa radom 15. oktobra 1952. godine a vodio ju je J. Prochazka.¹⁴⁹ U sklopu društva postojao je orkestar duhačkih instrumenata, koji je nastupio na proslavi 1. maja 1953. godine, na desetoj godišnjici formiranja Omladinske brigade u Gornjoj Sanici i 25. septembra na predizbornom skupu u Prijedoru.¹⁵⁰ Osim toga, društvo je imalo vrlo malo aktivnosti.

¹⁴⁶ASČ, Daruvar, Matušкова arhiva, VI/46, Bosna, str. 1

¹⁴⁷ S. Kršićova, Činnost..., Kalendar 1953, str. 55

¹⁴⁸ASČ, Daruvar, Matušкова arhiva, VI/46, Bosna, str. 3

¹⁴⁹ S. Kršićova, Činnost..., Kalendar 1953, str. 55

¹⁵⁰ Prijedor, Kalendar 1954. god, str. 44

Čehoslovačka beseda u Tuzli je bila obnovljena tek 14. avgusta 1949. godine.¹⁵¹ Čehoslovačka beseda u ovom gradu do 1952. godine je bila bez velike aktivnosti. Međutim, te godine je izabran novi upravni odbor koji je društvenu aktivnost doveo na viši nivo. Predsjednik je postao Karel Dušek, potpredsjednik Oto Stuchly, blagajnik Marie Hodovska, bibliotekar Jaroslav Koutecky.¹⁵²

Česka beseda u Tuzli je brojala 100 članova, imala vlastite prostorije i biblioteku koja je brojala 250 knjiga.¹⁵³ Ovo društvo je upriličilo predavanje i nastup žena u narodnim nošnjama 28. septembra 1953. godine.¹⁵⁴ Iste godine su slavili novu godinu i rođendan T. G. Masarika.

Anna Landova, u pismu koje je uputila Savezu Čeha u Daruavu, 2. novembra 1959. godine, piše da im ne može poslati izvještaj o radu društva jer ono već nekoliko godina ne radi i kaže da je u Tuzli ostalo jako malo Čeha.¹⁵⁵

Češka beseda u Mačinom brdu je obnovljena uz pomoć Ladislava Balaha 15. februara 1950. godine.¹⁵⁶ Za predsjednika je izabran Josef Boček, sekretar je bio Edvard Tichy a

¹⁵¹ Matušek, Češi..., str. 46

¹⁵² ASČ, Daruvar, Matušekova arhiva, VI/46, Bosna, str. 4

¹⁵³ Kalendar 1954, str. 45

¹⁵⁴ Kalendar 1954, str. 45

¹⁵⁵ ASČ v RCH, Daruvar, Fond Československých Besed v Bosne, tuzla

blagajnik Blažej Hajek.¹⁵⁷ Program ovog društva bio je dosta bogatiji u odnosu na onaj koji su vodili prije Drugog svjetskog rata. Imali su vlastito pozorište koje je djelovalo dosta u saradnji sa češkim pozorištima iz Hrvatske. Godine 1950. društvo je dobilo i svoje prostorije, o čemu se raspravljalo na sjednici održanoj 29. novembra.¹⁵⁸ S novim prostorijama, porasla je i aktivnost društva, tako da su pokrenuli čak i školu češkog jezika.¹⁵⁹ Godinu dana poslije, izabran je i novi upravni odbor društva. Predsjedničko mjesto zauzeo je Jos(ef) Boček, a potpredsjedničko Antonin Janota.¹⁶⁰ I ova Čehoslovačka beseda se priključila Savezu Čeha i Slovaka u BiH, koji joj je pružio materijalnu pomoć u vidu 70.000 dinara.¹⁶¹

Glavnina aktivnosti ovog društva se ogledala u angažmanu dramske i pjevačke sekcije koja je negovala narodnu muziku. Društvo je imalo vlastitu biblioteku, koje je 1953. godine brojala oko 200 naslova, od toga 160 beletrističkih i 40 pozorišnih komada.¹⁶² Za biblioteku su uglavnom pokazivali interes stariji članovi društva, dok omladina nije pokazivala veliki interes. Godine 1956. društvo je brojalo 65 članova, od toga je bilo 12

¹⁵⁶ Kalendar 1953, Činnost str. 55

¹⁵⁷ ASČ, Daruvar, Matušкова arhiva, VI/46 Bosna, str. 2

¹⁵⁸ ASČ, Daruvar, Matušкова archiva, VI/7, Bosna, str. 3

¹⁵⁹ Matušek, Češi..., str. 35

¹⁶⁰ Kalendar 1953, str. 56

¹⁶¹ Isto

¹⁶² Mačino brdo, Kalendar 1954, str. 36

žena i 15 omladinaca.¹⁶³ Za godinu 1957. nemamo izvještaj rada društva, mada u izvještaju koji je objavljen u kalendaru iz 1958. piše da je aktivnost društva dosta oslabila. Uglavnom je radila samo plesna skupina, dok pozorišna skupina nije imala nijedan angažman.

Češka kolonija u *Novoj Vesi* bila je jako oslabljena za vrijeme Drugog svjetskog rata. Dosta Čeha se priključilo četnicima koji su se poslije rata jako sporo vraćali.¹⁶⁴ I pored toga, 1946. godine, Čehoslovačka beseda u Novoj Vesi je dobila svoj upravni odbor na čelu sa Vladimirom Paralem i Emilom Piklom (Emil Pikal). Međutim, ovo društvo nije se odlikovalo velikom aktivnošću, tako da o njemu ne postoje podaci. Proces reemigracije dosta je pogodilo zajednicu i veliki broj Čeha se vratio u matičnu državu. Oni, koji su ostali, obnovili su društvo marta 1951. godine.¹⁶⁵ Za predsjednika je izabran Florian Kraft, podpredsjednika Emil Pirkl, generalnog direktora Josef Vlk, itd.

U Novoj Vesi postojala je češka škola prije rata, koja je bila zatvorena za vrijeme ratnih dejstava. Škola je bila obnovljena 4. marta 1951. godine i imala je 40 đaka.¹⁶⁶ Najvažniji događaj koji je upriličilo ovo društvo u toku 1954. godine, bilo je obilježavanje 60.

¹⁶³ Kalendra 56, str. 38

¹⁶⁴ Matušek, str. 37

¹⁶⁵ ASČ, Daruvar, Matušкова ar, VI/7, Bosna, str. 4

¹⁶⁶ Kalendar 1954, str. 43

godina od dolaska Čeha u Novu Ves. Na priredbi su nastupile muzička skupina i amatersko pozorište, koje su bile nosioci kulturnog života društva.

Rat je oslabio češku zajednicu u *Sarajevu*. Uslijed ratnih dejstava, dosta Čeha je izgubilo živote a Sarajevo je bilo pogođeno procesom reemigracije, što je dodatno oštetilo zajednicu. Prvi dio društva obnovljen je 4. maja 1947. godine sa Janom Prochazkom na mjestu predsjednik. Za podpredsjednika su izabrani ing. František Pribek i Josef Vokral. Za nadzornika je izabrana Jozef Majer, pukovnik u penziji.¹⁶⁷ Društvo je imalo oko 150 članova i raspolagali su biblečkim fondom od oko 2000 knjiga.¹⁶⁸

Društvo je pojačalo svoje aktivnosti 1948. godine tako da su uputili dopis Čehoslovačkom savezu iz Beograda sa obavještenjem o održavanju dana Tomaša G. Masarika.¹⁶⁹ Iste godine, 7. marta, društvo je pokrenulo kurs češkog jezika za odrasle koji su bili podijeljeni u dvije grupe: početnici koje je vodio Ad(olf) Pomezny i napredne koje je učila Smiljana Kršićova.¹⁷⁰

¹⁶⁷ ASČ, Daruvar, Matušková ar, VI/7, bosna, str. 2

¹⁶⁸ Kalendar 1954. Str. 44

¹⁶⁹ ASČ v RCH, Fond Československych Besed v Bosne, Sedmý Mararykův dan v Sarajevě

¹⁷⁰ ASČ, Daruvar, Matušková ar, VI/7, Bosna, str. 2

Novi opći odbor izabran je na sjednici održanoj 27. maja 1950. godine koju je vodila dr. Smiljana Kršićova.¹⁷¹ Za članove odbora su izabrani: Smiljana Kršićova, Antonin Slam, Adolf Pomezny, Jarmila Vukovac-Tognerova, Jan Fidler, František Rydval, Slava Matulnikova, Jarmila Hermanova, Jaroslav Pomezny, ing. Radomir Čokić, Božena Vitova, Ladislav Peček, Evka Uherkova, itd.¹⁷² Od svih dijelova društva najbolje je radila biblioteka pod vodstvom Frantiseka Rydvala, dok za ostatak nije bilo velikog interesa. Upravo iz tog razloga, sarajevska Čehoslovačka općina je poreknula inicijativu za osnivanje Saveza Čeha i Slovaka u BiH.

Savez Čeha i Slovaka u Bosni i Hercegovini sa sjedištem u Sarajevu osnovan je 24. februara 1951. godine.¹⁷³ Za predsjednika Saveza izabrana je dr. Smiljana Kršićova, za potpredsjednika ing. Radomir Čokić a za sekretara Adolf Pomezny.¹⁷⁴

Čehoslovačka općina je nastavila sa radom i poslije osnivanja Saveza. Početkom pedesetig godina organizovali su koncerte, predavanja, i sl. Između ostalog, organizovali su i predavanja o slikaru Jaroslavu Čermiku zajedno sa reprodukcijama njegovih dijela.¹⁷⁵

Glavni problem društva je bio taj što omladina nije bila zainteresovana za njegov rad. Od

¹⁷¹ ASČ u Daruvaru, Matušková ar, VI/7, Bosna, str. 3

¹⁷² isto

¹⁷³ Matušek, Češi..., str. 16

¹⁷⁴ Isto

¹⁷⁵ Sarajevoo, Kalendar 1954, str. 44

300 Čeha u Sarajevu, 150 su bili članovi društva i to su uglavnom bili stariji ljudi. Godine 1956. u društvu je radilo samo nekoliko ljudi, koji su se susretali sa velikim finansijskim problemima. Upravo iz tog razloga, biblioteka i čitaonica su bile otvorene samo jedan dan u sedmici. Biblioteka je imala oko 30 čitalaca i mahom su bili stariji ljudi.¹⁷⁶ U izvještaju o radu društva koji je Čehoslovačka općina uputila Daruvaru 1958. kaže se da se društvo nema čime pohvaliti jer je njegova aktivnost minimalna.¹⁷⁷

Kao što možemo primjetiti, sva ova društva nalaze se u Bosni. U Hercegovini je postojalo samo jedno češko društvo, *Čehoslovačka beseda u Mostaru* koja je bila u tijesnoj vezi sa Lidom Grunerovom, koja je bila glavni nosioc njenog djelovanja. O ovom društvu, nažalost, ne raspoložemo sa većim brojem podataka.

U periodu do 1960. godine zamrla je djelatnost skoro svih čehoslovačkih društava u Bosni i Hercegovini. Sa radom su nastavila samo dvije besede, ona iz Mčinog brda i Nove Vesi.

Ova društva su slala izvještaj o svom sastavu i djelovanju Savezu Čeha u Daruvaru za potrebe Kalendara. U nastavku teksta slijedi daljniji pregled rada tih društava:

¹⁷⁶ Sarajevo, Kalendar 1958, str 115

¹⁷⁷ Isto

U izvještaju iz 1960/61. godine¹⁷⁸ se navodi da je Čehoslovačka beseda imala 60 članova. Na mjestu predsjednika nalazio se Miroslav Holoubek, potpredsjednik je bio Alojs Brana, generalni direktor je bio Emil Vašek, itd. Tokom te godine, pozorišna skupina je imala značajan angažman. Igrane su sljedeće predstave: *Sumnjivo lice* Branislava Nušića, *Pozajmljene hlače*, *Pahujica*, *Nosva i stara godina*, *Hasanaginica* a bila je upriličena i *Veče narodnih pjesama*. Društvo je organizovalo posjetu do Povelice (?) koji je rezultirao uspjehom i posjetu Slavenskoj Kolbaši, koja nije izazvala veliko interesovanje. Godine 1960. društvo je imalo kino projekcije svakih 14 dana, što se nije nastavilo i naredne godine. Raspolagali su sa 240 knjiga, mahom starih i tražili su nove naslove kojim bi osvježili svoju biblioteku. Dalje se u izvještaju kaže da nema puno korisnika biblioteke, upravo zbog nedosatatka novije literature. Društvo je svake nedjelje organizovalo plesne večeri, upriličen je bio kulturni program povodom 1. maja i proslava nove godine uz Deda Mraza. Vrlo značajno je bilo i to što je društvo željelo pokrenuti i svoju školu.

Naredne godine Čehoslovačka beseda je imala isti broj registrovanih članova sa istim upravnim odborom. Pozorišna aktivnost je bila nešto slabija u odnosu na prethodnu godinu, tako da su odigrane samo četiri predstave.¹⁷⁹ Realizovana je bila uzvratna posjeta sa društvom iz Mačinog brda. Biblioteka je bila nešto bogatija u odnosu na prethodnu godinu, brojala 260 knjiga ali i dalje je bila zatvorena jer nije imala vlastite prostorije.

¹⁷⁸ ASČ v RCH, Fond Československych Besed v Bosne, O stavu a činnosti krajanskeho spolku a školy v roce 1960/61, Nova Ves, str. 1

¹⁷⁹ ASČ v RCH, Fond Československych Besed v Bosne, O stavu a činnosti krajanskeho spolku a školy v roce 1962. Nova Ves Str. 1

Najznačajnija akcija u ovom periodu je bila završavanje škole u kojoj su učestvovali pioniri, omladina i članovi društva sa 70.000 dinara.¹⁸⁰

Društvo je poslalo izvještaj i za 1963. godinu¹⁸¹ iz kojeg se vidi da je aktivnost bila uglavnom ista kao i prethodne godine i da je društvo i dalje imalo isti upravni odbor.

Godine 1964. Beseda je brojala 50 članova, sa istim upravnim odborom¹⁸². Zabilježen je pad u aktivnosti društva, odigrane su samo dvije predstave, jedna za novu godinu a druga mjesec dana poslije.

Za 1965. godinu izvještaj nije poslat, ali na zarednu, 1966, jeste. Broj članova društva ponovo je porastao na 60. Došlo je do smjene u upravnom odboru. Na mjestu poredsjednika se nalazio Antonin Kratochvil, dok je podpredsjednik bio Emil Pirkl¹⁸³. Biblioteka, koja je raspolagala sa 150 knjiga, i dalje nije radila, a glavna aktivnost društva bila je organizovanje nedeljnih muzika.

¹⁸⁰ ASČ v RCH, Fond Československych Besed v Bosne, O stavu a činnosti krajanskecho spolku a školy v roce 1962, Nova Ves str. 2

¹⁸¹ ASČ v RCH, Fond Československych Besed v Bosne, O stavu a činnosti krajanskecho spolku a školy v roce 1963. Nova Ves

¹⁸² ASČ v RCH, Fond Československych Besed v Bosne, O stavu a činnosti krajanskecho spolku a školy v roce 1964. Nova Ves Str. 1

¹⁸³ ASČ v RCH, Fond Československych Besed v Bosne, O stavu a činnosti krajanskecho spolku a školy v roce 1966, Nova Ves, str. 1

Ipak ni ova Čehoslovačka beseda nije djelovala cijeli ovaj period. Obnovljena je godine 1978. programom upriličenim za 8. mart, poslije nekoliko godina pauze.¹⁸⁴

Druga Čehoslovačka beseda koja je nastavila da djeluje kada se većina ugasila, bila je ona iz Mačinog Brda. Godine 1960/61. imala je 54 člana. Na mjestu predsjednika nalazio se Branislav Bedan, potpredsjednik je bila Helena Nuzbanova.¹⁸⁵ Što se pozorišne aktivnosti tiče, bila je slabija od one koju je imala beseda iz Nove Vesi. Odigrali su dvije predstave: *Vlast* Branislava Nušiva i *U srijedu se registrujem*, obje na srpsko-hrvatskom jeziku. Društvo je raspolagalo bibliotekom sa 330 knjiga, od toga 160 na českom jeziku a 170 na srpsko-hrvatskom. Svake nedjelje organizovali su plesne večeri, državni praznici su praćeni prigodnim programima na koje su dolazili i maladi i stariji članovi društva. U izvještaju se navodi da su sva djeca išla u državnu školu i pohađala nastavu na srpsko-hrvatskom jeziku.

Naredne godine, prema riječima Josefa Bočaka, blagajnika Čehoslovačke besede iz Mačinog brda, aktivnost društva je bila zanemarivo mala. Društvo je brojalo 60 članova, na mjestu predsjednika se nalazio Branislav Bedan, a na mjestu potpredsjednika Vladislav Hajek.¹⁸⁶ Aktivnost društva se svodila na organizovanje plesnih večeri svake

¹⁸⁴ Obnovení činnosti čs. Besedy, Jednota, br. 20, 20. maj 1978. str. 11

¹⁸⁵ ASČ v RCH, Fond Československych Besed v Bosne, O stavu a činnosti krajanskeho spolku a školy v roce 1960/60, Mačino brdo, str, 1

¹⁸⁶ ASČ v RCH, Fond Československych Besed v Bosne, mačino brdo 18. XI 1963.

nedjelje i organizovanje posjeta dramske skupine do okolnih mjesta. Biblioteka društva nije radila zbog nedostatka prostorija.

Situacija se nije puno promijenila ni narodne godine. Upravni odbor sada su činili na mjestu predsjednika Vladislav Hajek a potpredsjednik je bio Alojz Hajek¹⁸⁷. Biblioteka i dalje nije radila, djeca su išla u državnu školu u kojoj su pohađala nastavu na srpsko-hrvatskom jeziku.

Za 1965. godinu nije poslat izvještaj iz Mačinog brda. Ali, na adresu Saveza Čeha u Hrvatskoj je stigao 17. septembra 1967. godine¹⁸⁸ izvještaj za prethodnu godinu. Upravni odbor je bio isti kao i 1964. Od pozorišnih predstava izdvojena je predstava *Šaran*, održana u prepunoj sali Društvenog doma. Prostorije u kojima je društvo djelovalo bile su neuslovne, ali u nedostatku finansijskih sredstava, upravni odbor nije o tome brinuo. Mlađi članovi društva su i dalje organizovali plesne večeri svake nedjelje. Uz to, obilježeni su u 1. maj, Dan republike i Dan vojske.

¹⁸⁷ ASČ v RCH, Fond Československych Besed v Bosne, O stavu a činnosti krajanskecho spolku a školy v roce 1963/64, Mačino brdo

¹⁸⁸ ASČ v RCH, Fond Československych Besed v Bosne, O stavu a činnosti krajanskecho spolku a školy v roce 1966/67, Mačino brdo

3.2. Karakteristika aktivnosti jedinstvenog društva. Druga mjesta okupljanja, biblioteke, školstvo.

Proces reemigracije, a tim i smanjenje broja Čeha u državi, doveo je do zbližavanja Čeha i Slovaka, što je konačno dovelo do osnivanja Saveza Čeha i Slovaka u Bosni i Hercegovini 1951. godine na inicijativu Čehoslovačke općine iz Sarajeva. Savezu je pristupilo šest društava: Čehoslovačke općine iz Sarajeva i Zenice i Čehoslovačke besede iz Tuzle, Prijedora, Mačinog Brda i Banje Luke.¹⁸⁹ Savez je osnovan kako bi se sve ova društva što bolje povezala, jer do tad, komunikacija među društvima gotovo da nije ni postojala.

Budući da su Česi uglavnom živjeli odvojeni jedni od drugih u gradovima, gradićima i dvije seoske općine, komunikacija među članicama Saveza je bila dosta otežana. Čehoslovačka društva iz Sarajeva, Tuzle, Banje Luke i Prnjavora nikada nisu organizovali uzvratne posjete.¹⁹⁰ Taj problem dodatno je otežavala i zapuštena mreža puteva, tako da se komunikacija među društvima uglavnom održavala preko pisama. I pored toga, bivši podpredsjednik vlade Čehoslovačke, Bohumil Laušman je posjetio Savez u Sarajevu. Tom prilikom se satio sa predsjednikom Saveza dr. Smiljanom Kršićovom i sekretarom Adolfom Pomeznim.¹⁹¹

¹⁸⁹ S. Kršićova, o životu a práci Čehu a Slovaku v BiH, Český lidový kalendář 1953, str. 53

¹⁹⁰ Nedostatečné styky medzi krajanskými spolky v Bosně, jednota

¹⁹¹ Isto, str. 54

Glavni zadatak ovog Saveza bio je poboljšati komunikaciju svih beseda, pronaći učitelje za češke škole u Mačinom Brdu, Novoj Vesi i Prijedoru i osnovati, obnoviti ili proširiti biblioteke. Međutim, ove zadatke je bilo jako teško ispuniti. Nalaženje učitelja za češke škole nije bilo moguće ni uz intervenciju države. Takođe, pronalaženje knjiga na češkom ili slovačkom jeziku u BIH bila je prava rijetkost. Ukoliko je nešto takvo moguće, onda su te knjige bile starija izdanja i bez velike umjetničke vrijednosti.

Aktivnost Saveza nije bila velika što se može vidjeti iz pisama koje su čehoslovačka društva iz BiH slala u Daruvar. Tako se banjalučka Čehoslovačka beseda žalila u izvještaju iz 1956. godine da nemaju dobru komunikaciju sa ostalim čehoslovačkim društvima i kažu da bi se *moralo desiti ozbiljno da se Savez ozbiljnije pozabavi povezivanjem društava.*¹⁹² vrlo brzo poslije toga, Savez je prestao da postoji.

Kako je Bosna i Hercegovna bila mutietnička država sa osamnaest različitih nacionalnosti kojim je pripadalo 17.309 ljudi¹⁹³, pojavila se potreba za društvom koje će koordinirati njihov rad. Tako je u Banjoj Luci 15. maja 1968. godine osnovana Regionalno vijeće za narodnosti u Bosni i Hercegovini.¹⁹⁴ Unutar Vijeća funkcionisalo je nekoliko odbora: odbor za kulturu, obrazovni odbor, odbor za saradnju sa drugim

¹⁹² Banja Luka, Kalendar 1956, str. 38

¹⁹³ Vytváření podmínek pro řádné školání řeči narodností, Jednota br. 31, 13. avgust 1977, str. 10

¹⁹⁴ V bratství a jednotě za nerušený rozvoj narodností, Jednota br. 15, 15. april 1978

republikama i odbor za rješenje finansijskih pitanja. Njihov glavni zadatak bio je očuvanje maternjeg jezika svake narodnosti.

Prema popisu iz 1971. Godine, u BiH je bila najbrojnija ukrajinska manjina, a slijedile su je Albanci, Romi i Mađari. Manje je bilo Čeha, Poljaka, Italijana, Rusa i Jevreja. Ipak, u ovom društvu, najaktivnije su bile zajednice Ukrajinaca, Italijana i Čeha.

U mjestima gdje je živio veći broj pripadnika jedne manjine, cilj je bio organizovati fakultativnu nastavu njihovog maternjeg jezika. Međutim, godine 1975. Odbor za obrazovanje Regionalnog vijeća je pokrenuo inicijativu uvođenja tih jezika u redovnu nastavu u osnovnim školama.¹⁹⁵ Tako im je pošlo za rukom da se češki jezik uvedu u školu *9. maja u Prnjavoru*, koju su pohađala 33 češka đaka.¹⁹⁶ Isto to su pokušali uraditi u sa školom u Novoj Vesi, ali susreli su se sa problemom nedostatka đaka, jer su većina išli u školu u Prijedor.

Društvo je planiralo organizovati i kurs jezika mimo škola, u čemu su trebali uzeti učešće i kulturna društva. Kulturna društva narodnosti su, uglavnom, njegovala narodne pjesme i plesove, tako da bi ovim činom, njihovo djelovanje bilo podignuto na viši nivo. Takođe su imali u planu pokrenuti i neka društva koja već dugo ne rade, a to se prije svih, odnosilo na češka društva.

¹⁹⁵ Sustavné vzdelávaní v spisovných jazicich národností, Jednota, br. 30/31, 24. juli 1976, str. 9

¹⁹⁶ Nejúspěšnější osvětova činnost, Jednota, br. 28, 14. juli 1977, str. 9

Ako dodamo da su u Sarajevo organizovani kursevi albanskog i romskog za pripadnike tih narodnosti i da su se štampali udžbenici za ukrajinski jezik, onda se može reći da je obrazovni odbor ovoga društva uradio jako puno za očuvanje jezika narodnosti u BiH.

Februara 1982. godine Regionalno vijeće za nacionalnu saradnju je postala Koordinacioni odbor za međunarodne odnose.¹⁹⁷ Ovo društvo je u potpunosti nastavilo rad Regionalne komisije tamo gdje je ona stala. Odmah po svom osnivanju, počeli su saradivati i sa Savezom Čeha u Daruvaru.

Najveći uspjeh ovog društva bio je uvođenje jezika manjina u škole u mjestima u kojima je to bila potreba. To je bio jedan od glavnih razloga zašto djeca i omladina nisu znali svoje maternje jezike. Još je bilo potrebno da se riješi pitanje udžbenika iz kojih će se jezici učiti. Što se tiče udžbenika za češki jezik, u Koordinacionom odboru je u susret izašao Savez Čeha iz Daruvara, čija je izdavačka kuća, Jednota, štampala udžbenike.¹⁹⁸

Češka zajednica je veliki značaj pridavala književnosti kako da je odmah poslije Drugog svjetskog rata došlo od obnove biblioteka u sklopu českih društava. Među prvima je bila obnovljena sarajevska biblioteka koja je brojala čak 2.000 knjiga. Banjalučka Čehoslovačka beseda je dobrovoljnim donacijama članova doprinijela obnovi

¹⁹⁷ Činnost na území 16 obci, Jednota, br. 6, 7. februra 1981. god, str. 9

¹⁹⁸ Řádaná výuka pro 500 dětí, Jednota, br. 42, 24. oktobar 1981. god, st. 7

biblioteke.¹⁹⁹ Svaka beseda imala je svoju vlastitu biblioteku. Međutim, te biblioteke više nisu radile, nego što su radile. Najveći problem bio je naći prostorije za njihovo djelovanje. Takođe, još jedan problem je predstavljalo to što nisu imali knjige novijih izdanja, tako da mlađi članovi društva nisu pokazivali interesa za čitanjem. Sezdesetih godina, kada je došlo do gašenja čehoslovačkih beseda u cijeloj državi, prestale su da postoje i njihove biblioteke. Veliki dio njihovih fondova poslan je u Daruvar na adresu Saveza Čeha u Hrvatskoj.

U periodu između dva svjetska rata u BiH su postojale četiri čeških škola, jedna državna u Prijedoru i tri dopunske u Sarajevu, Usori i Novoj Topoli.²⁰⁰ Pred sam početak rata 1939. godine, u Novoj Vesi je osnovna češka škola. Sve ove škole prestale su sa radom početkom ratnih dejstava. Godine 1952. u BiH su postojale tri češke škole: u Novoj Vesi, Mačinom Brdu i Prijedoru. U izvještaju iz 1964. koji je Čehoslovačka beseda iz Nove Vesi uputila Savezu Čeha u Daruvaru stoji: *1939. godine kada smo osnovali školu imali smo 30 djece školskog uzrasta, a sada 1964. imamo 4 đaka.*

Iz ovoga vidimo da, kako je vrijeme odmicalo, tako je interes i potreba za nacionalnim školama postajao manji. Asimilacija je uzimala sve više maha. Ipak, nije sve bilo potpuno izgubljeno. Kao što smo već rekli, Regionalno vijeće i Koordinacioni odbor za pitanja međunacionalnih odnosa su uspjeli da svojim radom doprinesu uvođenju jezika manjine

¹⁹⁹ S. Kršićova, *činnost ve spolcich*, str. 55

²⁰⁰ Balaban, *Česi v bosne*, str. 121

u redovne škole. Tako su u školi 9. maj iz Prnjavora, češki đaci pohađali nastavu na maternjem jeziku prema planu i programu kao i ostatak BiH.²⁰¹

3.3. Istaknute ličnosti političkog i javnog život

Za razliku od prijeratnog perioda, kada su česi imali istaknutu ulogu, skoro noseću u transformaciji zemlje, u ovom periodu ne postoje tako značajne ličnosti. Sjetimo se samo Karla Parika ili Vaclava Radimskog, graditelja i osnivača Zemaljskog muzeja u Sarajevu. U ovom periodu nosioci političkog i kulturnog života bili su domaći ljudi od kojih su se neki školovali u Čehoslovačkoj. Tu naročito treba izdvojiti praške studente, bivšeg gradonačelnika Sarajeva i osnivača Energoinvesta Emerika Bluma i režisere Emira Kusturicu i Benjamina Filipovića.

U BIH je bilo dosta književnika koji su se poticali rad društava i imali veliki uticaj na život češke manjine u državi. Među njima naročito treba izdvojiti dvije književnice, Evu Kisićovi i Lidu Grunerovu.

²⁰¹ Zakladny škola 9. maj prnjavor, Jednota, br. 45, 20. novembar 1982. god, str. 17

Lida Grunerova-Houškova rođena je 12. maja 1898. godine²⁰² u Mostaru gdje je završila osnovnu i srednju skolu, dok je studij muzike i ritmike završila u Pagu. Po završetku Prvog svjetskog rata, vratila se u Bosnu gdje se udala za Františka Grunera. Iz tog braka rođeno je četvoro djece. Miroslav, Milena i Božana su se odselili u Sarajevo, a Vlasta u Daruvar. Svi su uzeli aktivno učešće u češkim društvima gradova u kojim su živjeli, tako da se Vlasta i Milena javljaju kao organizatori novogodišnje proslave 1954. godine u Sarajevu.²⁰³ Odmah po dolasku u rodni grad, Lida Grunerova je postala istaknut član njihove Češke besede. Od 1945. bila je profesor u Nižoj muzičkoj školi u Mostaru. Književnom radu se posvetila između dva rata a pisala je najviše o svakodnevnom životu ljudi u BiH. Radovi su joj objavljeni u sarajevskim, praškim, mostarskim i daruvarskim novinama. Njeno najznačajnije djelo je zbirka pripovijetki *Pantuša*, koja je objavljena posthumno u Daruvaru 1962. godine. Umrla je 18. juna 1950. godine u Mostaru gdje je i sahranjena.

Eva Kisičova takođe je pisala o svakodnevnom životu u Bosni. Radila je kao urednik u Kaknju, Mostaru i Zagrebu. Njeno najznačajnije djelo je zbirka pripovijetki *Ze stare bosny*, izdata u Daruvaru 1963. godine.²⁰⁴

²⁰² Lida Grunerova-Houškova, *Pantuša*, Daruvar 1962, str. 55

²⁰³ Silvestrovská zábava v Sarajevě, *Jednota*, god 9, br. 3, 15. januar 1954. str. 2

²⁰⁴ ASČ, Daruvar, Matušškova arhiva, VI/7, Bosna, Umelci

Jaroslav Kolečka je novinar, publicist i pjesnik. Rodio se 1923. godine u porodici koja se pred Prvi svjetski rat preselila u Bosnu.²⁰⁵ Od 1929. godine sa porodicom je živio u Banjoj Luci, gdje je završio osnovnu školu i gimnaziju. Još kao gimnazijalac, saradivao je sa literarnim društvom *Mlada Jugoslavija* u kojem su glavnu riječ vodili komunisti. Ratne godine proveo je u Zagrebu. Odmah po oslobođenu Jugoslavije, preselio se u Sarajevo gdje je završio novinarski kurs i počeo raditi kao novinar. Početkom pedeseth godina preselio se u rodni grad, odakle je radio kao dopisnik za sarajevski list *Oslobođenje*. Godine 1962. objavljeno je u Daruvaru njegovo najznačajnija djelo, zbirka pjesama *Souzvuky*. Jaroslav Kolečka je nagrađen za životno djelo nagradom koju dodjeljuje Udruženje novinara BiH.²⁰⁶

Jedan od naznačajnijih ličnosti za česku zajednicu je svakako inžinjer Radomir Čokić. Rade Čokić je rođen u Sarajevu krajem 1916. godine²⁰⁷ gdje je završio osnovnu i srednju školu. Pred Drugi svjetski rat otišao je na studije arhitekture u Prag. Međutim, uslijed ratnih dejstava studije je nastavio u Beogradu, gdje se odmah uključio u rad češkog društva. Ni tu nije završio fakultet, već u Zagrebu gdje je živio i radio od 1945-48.²⁰⁸ Poslije toga, preselio se u Saajevo, gdje je ostao sve do 1953. kad se nastanio trajno u

²⁰⁵ Jaroslav Kolečka, *Souzvuky*, Daruvar 1962, str. 57

²⁰⁶ Jaroslavu Kolečkovi, odměna za životní dílo, *Jednota*, br. 1, 6. Januar 1978, str. 10

²⁰⁷ Zamrel na ing. Radomir Čokić, *Jednota*, god. 47, broj 38, 1. 10. 1992., str. 24

²⁰⁸ ASČ, Daruvar, Matušková ar, VI/7, Bosna, Rade Čokić 6. juna 1986. Pismo Matušku

Zagrebu gdje je i umro 1. oktobra 1992. godine.²⁰⁹ Osim za arhitekturu, pokazivao je interes za muziku, film, pozorište, slikastvo i dr. Još od mladih dana bio je istaknut član čeških društva u Sarajevu, Beograd i Zagrebu. Pisao je u životu Čeha u Sarajevu za časopis Jednotu (članak je izasao 1985. godine). Rade Čokić je uputio pismo prof. dr. Josefu Matušku 6. juna 1986. u kojem mu šalje dragocjen materijal o Česima i njihovom životu u Jugoslaviji. Najviše tih fotografija i dokumenata odnosilo se na njegov rodni grad Sarajevo.

Još dvije vrlo bitne osobe za rad čeških društava su Ladislav Blaha iz Banje Luke i Adolf Pomezny iz Sarajeva. Nažalost, podaci o njihovim životima su vrlo oskudni, ali se zna da su pomagali obnovu čeških društava u mjestima u blizini svojih gradova. Za vrijeme svojih života, uvijek su bili u upravnom odboru Društava u Banjoj Luci, odnosno Sarajevu. Budući da je češko lutkarsko pozorište imalo dugu tradiciju u Bosni i Hercegovini, A. Pomezny se afirmisao kao jedan od vodećih lutkara u državi.²¹⁰

²⁰⁹ Zamrel na ing. Radomir Čokić, Jednota, god. 47, broj 38, 1. 10. 1992., str. 24

²¹⁰ ABH, Sarajevo, Republički sector za obrazovanje i kulturu, informacije o školovanju kadra u umjetničkim disciplinama, 1257/69, str. 7

3.4. Komunikacija među Česima u Bosni i Hercegovini i ostalim dijelovima Jugoslavije

Kao što je već rečeno, Bosna i Hercegovina je bila druga po broju Čeha u Jugoslaviji, odmah poslije Hrvatske. Najbolje organizovana Češka zajednica u SFRJ bila je ona u Daruvaru. Takođe, u glavnom gradu Beogradu postojalo je društvo Jugoslavija-Čehoslovačka, čiji je cilj bio osnivanje ogranka u svim saveznim republikama.

U Daruvaru je 4-5. avgusta 1945. godine uz prisustvo oko 6.000 Čeha iz cijele SFRJ, osnovan Savez Čeha u Jugoslaviji.²¹¹ Njegov zadatak bio je da poveže sve Čeha u državi i da njihova društva što bolje saraduju. Tako je Savez pokušao je pomoći Savezu Čeha i Slovaka u BiH koji je bio osnovan nekoliko godina poslije.

Savez Čeha u Daruvaru imao je svoje glasilo, Časopis *Jednotu* koja je počela izlaziti 1945. godine i izlazi još uvijek. U skoro svakom broju je svoje mjesto našao i neki članak vezan za aktivnost čeških društava iz BiH, iz čega se da zaključiti da su društva iz BiH redovno slala svoje izvještaje u Daruvar i da je njihova saradnja bila jako dobra. Takođe, društva su u početku slala godišnje izvještaje na istu adresu, za potrebe godišnjeg kalendara. Međutim, kako je dolazilo do gašenja društava u zemlji i izvještaji su prestali stizati. Zadnji su stigli za 1958. Godinu za sve gradove, osim za seoske općine Mačino brdo i Novu Ves koji su slali i šezdesetih godina.

²¹¹ Rezoluce Svazu Čechu v Jugoslavii, Jednota 1, 10. avgust 1945, br. 1, str. 3

3.5. Komunikacija sa Česhoslovačkom

Čehoslovačka i FNRJ su tradicionalno imale dobre veze, što je naročito došlo do izražaja u godina poslije rata kad su pripadale istom bloku.

Još je 6. Februara 1947. godine osnovana Jugoslovenska beseda u Brnu.²¹² To društvo nije bilo jedino vezano za Jugoslaviju. U Pragu je poslije rata osnovan Savez prijatelja titove Jugoslavije, čiji je ogranak postojao i u Brnu od 1946. godine. Upravni odbor se sastao 22. februara 1947.godine a vodio ga je Josef Kapouma.²¹³ Glavni zadatak ovog Saveza bilo je kulturno i privredno povezivanje ove dvije države. Savez je bio dosta veliki, imao je 2.700 registrovanih članova. U Brnu su organizovali kurs srpsko-hrvatskog jezika za 30 učenika.

Savez prijatelja Titove Jugoslavije je imao dobre odnose sa Jugoslavijom. To je naročito došlo do izražaja tokom izgradnje pruge Šamac-Sarajevo, u kojoj je učestvovala i jedna češka brigade sa 150 učesnika. Interesantno je naglasiti da je 25 članova ovog društva bilo članom ovog Saveza.²¹⁴ Dobri odnosi sa Jugoslavijom došli su do izražaja i kada je

²¹² ABH, Sarajevo, Svez přátel Titovy Jugoslavie, Odbočka v Brně, zprava o činnosti za rok 1947, str. 10

²¹³ Isto

²¹⁴ Isto, str. 12

umro Karl Vik, osnivač Saveza. Tom prilikom Brno su 25. septembra 1947.²¹⁵ posjetili jugoslovenski piloti kako bi iskazali sviju podršku Savezu. Imali su i dobar odnos sa kulturnim društvom Jugoslavij-Čehoslovačka iz Beograda, koje im je krajem godine poslalo poklon 10 knjiga od najnovijih jugoslovenskih autora.

Društvo je obilježavalo bitne jugoslovenske državne praznike kao i neke druge datume bitne za tu državu. Tako su proslavili 55. rođendan maršala Tita 23. maja, kojem je prisustvovao dr. A. Kral sa govorom o zaslugama Maršala za jugoslovenski narod.²¹⁶ Upriličena je poroslava povodom jugoslovenskog Dana nezavisnosti.

Odmah poslije završetka rata, u Beogradu je osnovano društvo Jugoslavija-Čehoslovačka, kako bi dobre veze iz prijeratnog perioda bile obnovljene. U Beogradu je bila smještena i Čehoslovačka ambasada, koja je, takođe, nastojala obnoviti veze među dvije države.

Kulturno društvo Jugoslavija-Čehoslovačka iz Beograda uputilo je dopis 26. novembra 1947. godine Fazliji Alikalfiću, pomoćniku minister šumarstva NRBIH, u kojem kažu da žele i u Bosni i Hercegovini osnovati svoj ogranak. Svoje želje obrazložili su, ne samo potrebom za uspostavljanje vrlo tijesnih kulturnih veza NRBIH sa Čehoslovačkom republikom, već i njihovim produbljivanjem. Ovim pismom su predložili i osnivanje

²¹⁵ Isto, str. 13

²¹⁶ Isto, str. 11

inicijativnog odbora što prije, kako bi njegovi članovi mogli prisustvovati godišnjoj skupštini koja se održavala u Beogradu. Takođe, kulturno društvo Jugoslavija-Čehoslovačka je predložilo i prvi upravni odbor društva Bosna Hercegovina-Čehoslovačka u sastavu: Ćazim Ugljen, Mladen Ćaldarević, Jahijel Finci, Vaso Todorović, Danilo Bilanović, Vojo Dimitrijević, Smiljana Kršić i Muhamed Kadić.²¹⁷

Kulturno društvo Jugoslavije-Čehoslovačka je 20. decembra 1947. uputilo pismo dr. Ćazimu Ugljenu, predsjedniku narodne skupštine NR BiH, i Fazliji Alikalfiću, u kojem pišu da su sretni zato što NR BiH podržava njihovu inicijativu za osnivanjem ogranka kulturnog društva Jugoslavija-Čehoslovačka u Bosni i Hercegovini. U istom pismu kažu da su saglasni sa održavanjem osnivačke sjednice u januaru 1948.²¹⁸

Međutim, do održavanja osnivačke sjednice nije došlo januara 1948. O tome je F. Alikalfić obavijestio kulturno društvo u Beogradu pismom poslanim 25. februara 1948. godine.²¹⁹ Osnivačka sjednica je bila zakazana za 14. mart 1948. U pismu dalje navodi da je upravni odbor onaj koji su oni predložili. Takođe je tražio da mu se pošalje nacrt pravila po kojima su osnovana društva u pojedinim republikama i da im se saopšti tačan datum dolaska članova beogradskog društva i Čehoslovačke ambasade kojoj će biti upućen poziv iz Sarajeva. Na adresu Ministarstva šuma NR BiH je 23. februara 1948.

²¹⁷ ABH, Sarajevo, Kulturno društvo Bosna i Hercegovina-Čehoslovačka, 1/48

²¹⁸ Isto

²¹⁹ ABH, Sarajevo, Kulturno društvo Bosna i Hercegovina-Čehoslovačka, 1/48

stiglo pismo sa pravilima društva Jugoslavija-Čehoslovačka i radni plan za tekuću godinu.²²⁰

Osnivačka sjednica kulturnog društva Bosna i Hercegovina-Čehoslovačka je održana 14. marta 1948. u prostorijama kina "Romanija". Na toj sjednici usvojen je pravilnik društva.²²¹ Za sjedište društva izabrano je Sarajevo a područje djelovanje je cijela NR BiH što je predviđeno članom 1. pavilnika. U svakom gradu gdje za to postoji mogućnost, može se otvoriti odbor društva. Njegov glavni zadatak je bio uspostavljanje, zbližavanje, učvršćivanje i održavanje što tješnjih kulturnih veza između ove dvije države. Taj cilj bilo je moguće ispuniti organizovanjem izmjena štampe i literature, uzajamnim posjetama umjetničkih, književnih, fiskulturnih radnika, osnivanjem biblioteka i čitaonica, itd. Prema članu 5. njihovog pravilnika, članom ovog društva mogao je postati svaki državljanin SFRJ i Čehoslovačke koji živi na teritoriji SFRJ. Društvo je imalo sljedeće organe:

1. Skupštinu kao vrhovni organ koju čine svi članovi društva;
2. Upravu koju su činili predsjednik, dva podpredsjednika, blagajnik, 8-10 članova;
3. Sud časti koji čine tri članana koja među sobom biraju predsjednika;
4. Odbori u unutrašnjosti.

²²⁰ Isto, br. 7

²²¹ Pravilnik društva čuva se u ABH, (ABH, Sarajevo, Kulturno društvo Bosna i Hercegovina-Čehoslovačka)

Program rada se sastojao od predavanja, organizovana kulturnih i literarnih večeri, naučnih i umjetničkih izložbi, pisanjem i objavljivanjem članaka o životu Čeha i Slovaka u BIH, organizovanju kurseva českog i slovačkog jezika, otvaranju čitaonica i biblioteka.²²²

Odmah po osnivanju društvo je uputilo pisma pozdrava Društvu prijatelja Jugoslavije u Pragu, predsjedniku vlade ČSR Klementu Gotvaldu, predsjedniku ČSR Edvardu Benešu i maršalu Jugoslavije Josipu Brozu Titu, predsjedniku ministarskog savjeta Jugoslavije.²²³

Kako bi društvo pokrilo troškove oko svoga osnivanja, sekretar dr. Smiljana Kršić i predsjednik ing. Čazim Ugljen, uputili su 21. marta 1948. godine dopis predsjedniku Narodne vlade NRBIH sa molbom da im odobre sredstva u iznosu 30.000 dinara.²²⁴ Dva dana kasnije su sekretar društva dr. Smiljana Kršić i podpredsjednik Mladen Čaldarević uputili pismo Ministarstvu prosvjete, u kojem traže sredstva u iznosu 5.000 dinara na ime osnivačkih troškova.²²⁵ Zahtjev društva Predsjedništvo vlade NRBIH je prosljedilo

²²² ABH, Sarajevo, Kulturno društvo Bosna i Hercegovina-Čehoslovačka, br. 6

²²³ Sva ova pisma mogu se naći u ABH, Kulturno društvo Bosna i Hercegovina-Čehoslovačka, 1/48, br. 12, 13, 14, 15

²²⁴ ABH, Sarajevo, Kulturno društvo Bosna i Hercegovina-Čehoslovačka, 5/48

²²⁵ ABH, Sarajevo, Kulturno društvo Bosna i Hercegovina-Čehoslovačka, 6/48

Ministarstvu finansija, koje je svoj odgovor poslalo 2. aprila 1948. godine.²²⁶ U pismu koje je stiglo na adresu kulturnog društva Bosna i Hercegovina-Čehoslovačka stoji da im je odobrena tražena suma.

S obzirom na ciljeve i zadatke društva, njegovi članovi su htjeli organizovati izložbu kojom bi se predstavili bosnanskohercegovačkoj publici. U Beogradu je ambasada ČSR organizovala izložbu “Češke i slovačke dječije knjige” koja je bila izložena tri mjeseca i imala veliki uspjeh. KD Bosna i Hercegovina-Čehoslovačka je željela tu izložbu postaviti i u Sarajevu, na šta je ambasada ČSR pristala 1. aprila 1948. godine.²²⁷ KD BIH-ČSR je u pismu poslanom 23. aprila 1948.²²⁸ ambasadu ČSR izvjestilo da su primili materijal za izložbu koju su planirali postaviti 9-12. maja u Izložbenom paviljonu likovnih umjetnika BIH. Nisu bili u mogućnosti ranije postaviti izložbu jer su planirali organizovati umjetničko veče 7. i 8. maja, u danima revolucije. Na toj večeri bilo je planirano održati predavanje o kulturnom životu u ČSR i buduću da nemaju predavača koji poznaje tu temu, mole ambasadu da im pošalje nekoga. Takođe su planirali organizovati umjetničko veče povodom šestote godišnjice Karlovog univerziteta u Pragu. Osim toga, društvo je već bilo organizovalo kurs českog jezika za učenike srednje medicinske škole koji odlaze u ČSR na studije.

²²⁶ ABH, Sarajevo, Kulturno društvo Bosna i Hercegovina-Čehoslovačka, 11/48

²²⁷ ABH, Sarajevo, Kulturno društvo Bosna i Hercegovina-Čehoslovačka, 13/48

²²⁸ ABH, sarajevo, Kulturno društvo Bosna i Hercegovina-Čehoslovačka, 13/48

Kulturno veče su željeli upotpuniti i nastupim zagrebačkog violiniste Ljudevita Dobronje. KD BIH-ČSR je uputilo dopise Dobronji i Ministarstvu prosvjete NR Hrvatske 19. aprila 1948.²²⁹ Svoj odgovor Ministarstvo prosvjete NRH je dalo u pismu 14. maja 1948.²³⁰ Kada su rekli da Ljudevit Dobronja ne može nastupati u Sarajevu zbog neuklapanja termina u plan nastupanja umjetnika koji je donio Komitet za kulturu i umjetnost FNRJ. KD BIH-ČSR nije prihvatilo taj odgovor tako da su uputili prismo žalbe hrvatskom Ministarstvu prosvjete u kojem se kaže da se Komitet za kulturu i umjetnost složio sa nastupom pomenutog umjetnika u Sarajevu. Takođe se navodi da Komitet želi da veći kulturni centri pružaju pomoć manjim, tako da bi Zagreb trebao izaći u susret Sarajevu. To pismo poslao je sekretar društva dr. Smiljana Kršić, 22. maja 1948. godine.²³¹

Iz gore navedenog teksta možemo vidjeti da je dolazilo do velikih odstupanja u vremenu planiranja održavanja izložbe. Ambasada Čehoslovačke republike u Beogradu se u više navrata žalila KD BIH-ČSR da nema informacije o prijemu materijala koji su im slali, kao i o njihovim planovima za korištenje tog materijala. Sve to se može objasniti slabom materijalnom situacijom društva o čemu je govorila dr. Smiljana Kršić u pismu koje je uputila KD Jugoslavije-Čehoslovačka 23. aprila 1948. godine.²³² U istom pismu im je uputila i molbu za finansijsku pomoć.

²²⁹ ABH, Sarajevo, Kulturno društvo Bosna i Hercegovina-Čehoslovačka, 16/48, 17/48

²³⁰ ABH, Sarajevo, Kulturno društvo Bosna i Hercegovina-Čehoslovačka, 29/48

²³¹ ABH, sarajevo, Kulturno društvo Bosna i Hercegovina-Čehoslovačka, 29/48

²³² ABH, sarajevo, Kulturno društvo Bosna i Hercegovina-Čehoslovačka, 19/48

Konačno, odlučeno je da se kulturno veče održi 7. maja, na Dan revolucije. Iz pisma koje je Čehoslovačka ambasada 25. aprila 1948. godine²³³ uputila KD Bosna i Hercegovina Čehoslovacka saznajemo kakav je bio program te večeri: veče je počinjala češkom muzikom, uslijedilo je predavanje pod nazivom Čehoslovačka- stara kultura novi život, predstavljanje čehoslovačkog filma, slikarstva i literature, i na kraju je bio predstavljn program gotvaldove vlade. Ambasada je tražila da sav materijala koje je bio poslan za održavanje te večeri, bude vraćen poslije mjesec dana korištenja.

KD BIH-ČS je imalo dobre veze sa Savezom prijatelja Titove Jugoslavije iz Brna. Taj savez je uputio dopis društvu u kojem kažu da je Bosna “kolijevka slavenske kulture.”²³⁴

KD Jugoslavija-Čehoslovačka je obavijestila KD BIH-ČS 30. aprila 1948²³⁵, kako će se te godine navršiti dvije godine od potpisivanja Ugovora o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći između FNR Jugoslavije i Čehoslovačke republike. Takođe su ih obavijestili da će povodom tog dana biti upriličen kulturni program, kako u SFRJ tako i u ČSR. Inicijativa za uzajamnu sinhronizovamu akciju je došla iz Praga, što je društvo iz Jugoslavije pozdravilo.

²³³ ABH, Sarajevo, Kulturno društvo Bosna i Hercegovina-Čehoslovačka, 22/48

²³⁴ ABH, Sarajevo, Kulturno društvo Bosna i Hercegovina-Čehoslovačka, 23/48

²³⁵ ABH, Sarajevo, Kulturno društvo Bosna i Hercegovina-Čehoslovačka, 25/48

Osim ovog plana, iz Čehoslovačke je došla inicijativa da se povežu djeca iz dvije države. Naime, dva časopisa iz ČSR su donijela priču o izložbi koja je održana u SFRJ i predložila da se djeca iz te dvije države povežu preko Čehoslovačke ambasade u Beogradu. Međutim, ambasada je imala za cilj proširiti tu akciju na cijeli teritorij SFRJ, tako da je s tim ciljem poslala pismo sa 40 dječijih pisama društvu u Sarajevu.²³⁶

Izložba česke i slovačke dječije knjige i igračaka je, konačno, otvorena 25. maja 1948. u Umjetničkom paviljnu. O tome su obaviješteni Čehoslovačka ambasada u Beogradu, Ministarstvo narodnog i socijalnog staranja (uprava za dječije domove), gradskom odboru Antifašističkog fronta žena, Mjesnom sindikalnom vijeću, Ministarstvu prosvjete i td.²³⁷ Cilj ovih pisama bilo je organizovanje posjeta izložbi. Društvo je 22. maja²³⁸, uputilo pismo i Čehoslovačkoj općini, čehoslovačkom društvu u Sarajevu. U pismu KD BIH-ČS traži da im Čehoslovačka općina dostavi imena ljudi koji bi htjeli dežurati tokom izložbe, prevoditi i tumačiti imana dijela i autora posjetiocima. To je bio prvi korak saradnje ta dva društva.

Iz svega navedenog, možemo zaključiti da je izložba bila dobro organizovana, ozbiljno shvaćena ali da zbog nedostatka materijalnih sredstava nije mogla biti realizovana u planiranom terminu. Na dobru organizaciju izložbe upućuje i podatak da je izložba bila

²³⁶ ABH, Sarajevo, Kulturno društvo Bosna i Hercegovina-Čehoslovačka, 25/48

²³⁷ ABH, Sarajevo, Kulturno društvo Bosna i Hercegovina-čehoslovačka, 27, 18, 29/48

²³⁸ ABH, Sarajevo, Kulturno društvo Bosna i Hercegovina-čehoslovačka, 30/48

medijski praćena, imala svoje plakate i pozivnice i slično tome, što nije, s obzirom na godine o kojima govorimo, bilo moguće u svim slučajevima. I pored svega što su prošli sa organizacijom svećanog otvorenja društva, ono nije nikada zaživjelo i cilj zbog kojeg je osnovano nije nikada ispunjen.

Republička komisija za veze sa inostranstvom je planirala održavanje pregovora sa Rumunijom, Čehoslovaćkom, Grćkom i Holandijom radi zaključivanja programa kulturne saradnje. To je objavila u svom izvještaju od 27. Marta 1969. godine.²³⁹ Budući da sve ove države nisu imale svog predstavnika u SFRJ, odlučeno je da SFRJ pošalje svoje prestavnika u svojstvu promatraća u Čehoslovaćku, Grćku i Holandiju.

Amatersko pozorište Prijedor je uputilo molbu komisiji da ih finansijski podrži 6-9. maja 1969. godine, kada je trebalo da gostuju na festival Štemberski pozorišni utorcii. Komisija je odlučila da im izade u susret, tako da je izdvojila iz svojih sredstava 4.000 dinara za finansiranje te posjete.²⁴⁰

Ista komisija je na svojoj sjednici od 2. maja 1969. Kao treću taćku dnevnog reda imala školovanje i osposobljavanje kadrova u umjetničkim disciplinama.²⁴¹ Kako bi se osposobio kadar za filmsku umjetnost predlaže se školovanje u velikim filmskim

²³⁹ ABH, Sarajevo, Republička komisija za kulturne veze sa inostranstvom, 280/69

²⁴⁰ ABH, Sarajevo, Republička komisija za kulturne veze sa inostranstvom, 280/1

²⁴¹ ABH, Sarajevo, Republička komisija za kulturne veze sa inostranstvom, 287/69

centrima kao što su Rim, Prag, Pariz, itd. Za to školovanje ili usavršavanje predlagao se period minimalno od 5 mjeseci, jer kraći period ne bi donio očekivane rezultate. Zbog toga je veliki broj režisera i glumaca svoje školovanje dovršio upravo u pragu, među kojima treba izdvojiti posebno Emira Kusturicu.

Komisija za kulturnu saradnju sa inostranstvom je poklonila katedrama slavistike u Rimu, Pragu, Parizu i Oslu po jedan komplet iz edicije *Kulturno nasljeđe*.²⁴² Na adresu Komisije je 21. Jula 1969. Stigla zahvalnica sa Karlovog univerziteta iz Praga u kojoj se izražava nada da će se saradnja između dvije ustanove nastaviti u budućnosti, kao što postoji saradnja sa Beogradom i Zagrebom.

²⁴² ABH, sarajevo, Republička komisija za kulturne veze sa inostranstvom, 272/69

Zaključak

Period o kojem se govori u radu je period burnih dešavanja u Bosni i Hercegovini. Obilježen je promjenom oblika državnog uređenja, promjenom oblika privređivanja, migracijama sa sela u grad, borbom za nacionalnu afirmaciju bošnjačkog naroda, donošenjem dvaju Ustava, isl. Sve ovo pratile se u nacionalne manjine kojih je u našoj zemlji bilo 1971. godine osamnaest. Među njima svoje mjesto je našli su i Česi.

U periodu kada su se naselili u BiH, Česi su bili brojni i obrazovani, tako da se može reći da su bili ključni elemenat u emancipaciji zemlje. Arhitekti, doktori, inženjeri, naučni radnici, umjetnici, svi su oni pomogli da naša zemlja izađe iz ljuske u kojoj je živjela. Međutim, poslije Drugog svjetskog rata situacija se znatno primijenila za češku manjinu.

Proces reemigracije pogodio je češku zajednicu koja je ostala bez velikog broja svojih članova. Poslije reemigracije, češko stanovništvo se sve više asimilovalo sa domaćim, tako da je vidljiv pad broja Čeha od popisa do popisa. Takođe je brlo vidljiva činjenica da nema istaknutih ličnosti u redu češke manjine kako je to bilo u perthodnom peridu. Sjetimo se samo da je u Sarajevu živio i radio Karel Pařík, češki arhitekt koji je izgradio većinu austro-ugarskih objekata u Sarajevu. S obzirom na mali broj češkog stanovništva u ovom periodu, ne može se govoriti o njima kao o nosiocima kulturnog prosperiteta, kao što je to bilo u periodu naseljavanja. Iz ovog perioda se može izdvojiti ličnost Jaroslava Kolečke, koji je svojim radom i zalaganjem uspio da uvede češki jezik u osnovne škole u

mjestima gdje je to bilo potrebno. Iako malobrojni, nisu posustajali. Iako su, u većem dijelu perioda o kojem govorimo, radile samo dvije Čehoslovačke besede, one su dale doprinos razvoju českých zajednica što je rezultiralo obnovom ugašenih društava u Sarajevu i Banjoj Luci.

Bibliografija:

Arhivska građa:

1. Državni arhiv Bone i Hercegovine, Sarajevo

Fondovi:

- Republička komisija za kulturne veze sa inostranstvom
- Kulturno društvo Bosna i Hercegovina-Čehoslovačka
- Svaz pratelu Titovy Jugoslavii

2. Arhiv saveza Čeha u Republici Hrvatskoj, Daruvar

Fondovi:

- Matušкова arhiva, VI/46, Bosna
- Fond československých besed v Bosně

Objavljeni izvori:

- Popisi stanovništva u BiH 1961, 1971, 1981, 1991. godine, Zavod za statistiku Bosne i Hercegovine
- Ustav SFRJ iz 1946. godine
- Ustav SFRJ iz 1974. Godine
- Narodna vlada NRBiH 1945-1948. god, Zapisnici, Sarajevo, 1985.

Literatura:

- Mustafa Imamović, Historije države i prava Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1997. Godine
- Mark Mazower, The Balkans: A short history, New York, 2000.
- Ivo Banac, Sa Staljinom protiv Tita, Zagreb, 1990. godine
- Ivan Berend, Centralna i Istočna Evropa 1944-1993, iz periferije zaobilaznim putem nazad u periferiju, Podgorica 2001. Godine
- Noel Malcolm, *Bosnia a short history*, London, 1996
- Spomenica stogodišnjice rada Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine 1888-1988, Sarajevo 1988. godine
- Husnija Kamberović, Prema modernom društvu, Bosna i Hercegovina od 1945-53. Godine, Tešanj, 2000. Godine
- Jiří Kudela, Arhitekt Karel Peřik: Čeh koji je gradio evropsko Sarajevo, Sarajevo, 2007. Str
- Lida Grünerová-Housková, Pantuša, Daruvar, 1962.
- Jaroslav Kolška, Souzvuky, Daruvar, 1963.
- Eva Kisićova, Ze staré Bosny, Daruvar, 1962.
- Slavna cesta čechu v Jugoslavii, Daruvar 1983.

Članci:

- Iljas Hadžibegović, Migracije i Bosna i Hercegovina (poseban otisak iz zbornika Migracije i Bosna i Hercegovina), Sarajevo, 1990. Godine
- Josef Matušek, Češi v Bosne a Hercegovine, Přehled kultunich, literarnich a školnich otazek XVI, Daruvar, 1996.
- Zdeněk Uherek and Kateřina Plochová, Czechs in Bosna and Herzegovina and their social activities, Praha, 2005.
- Vladimír Geiger, Josip Broz Titi i sudbina jugoslavenkih njemaca, Časopis za suvremenu povijest, 2008. god, br. 3
- Jan Pelika, Návštěva Josipa Broze Tita v Praze v srpnu 1968, Slovanske historické studie 32, Historický ústav AV ČR, V.V.I., Praha, Brno, 2007.
- Etnička obilježja stanovništva rezultati za republiku i po opštinama 1991, sarajevo, 1993.
- S. Kršićova, O životě a praci Čehu a Slovaku v Bosne a hercegovine, Český lidový Kalendář, na obyčejní rok 1953, Daruvar

Neobjavljeni rukopisi:

- Milan Balaban, Česi u Bosni i Hercegovini, magistarski rad, Olomouc 2009.
- Željka Poloni, Česi u Sarajevu 1878-1918, magistarski rad, Olomouc 2009.

Kalendari:

- Český lidový Kalendář, na obyčejní rok 1953, Daruvar
- Český lidový Kalendář, na obyčejní rok 1954, Daruvar
- Český lidový Kalendář, na obyčejní rok 1955, Daruvar
- Český lidový Kalendář, na obyčejní rok 1956, Daruvar
- Český lidový Kalendář, na obyčejní rok 1957, Daruvar
- Český lidový Kalendář, na obyčejní rok 1958, Daruvar
- Český lidový Kalendář, na obyčejní rok 1955, Daruvar

Periodike:

- Jednota 1945-1992. god, Organ české menšiny v Jugoslavii, Daruvar